

Віктор Міщанин

ЛЕОНІД НАЗАРЧУК:
**«Що було, те пройшло,
і нема вороття...»**
(шкільні щоденникові записи
та студентські літературні твори)

Полтава • 2019

Міщанин Віктор

М 71 Леонід Назарчук: «Що було, те пройшло, і нема вороття...» (шкільні щоденникові записи та студентські літературні твори). – Полтава : ТОВ НВП «Укрпромторгсервіс», 2019. – 84 с.

На читацький загал уперше винесено щоденникові записи та літературні твори, що належать перу Леоніда Назарчука (1936–1988). Він – уродженець села Малі Будища, розташованого на північних околицях славнозвісного гончарного містечка Опішного, син знаної далеко за межами України малювальниці гончарних виробів Мотрони Савівни Назарчук (у дівоцтві – Каші).

У книзі подано матеріали зі шкільного щоденника Леоніда Назарчука – періоду його навчання у 8-10 класах Опішнянської середньої школи, та оповідання й вірші студентських років, пов'язаних із Харківським авіаційним інститутом.

Віктор Міщанин

керамолог, краєзнавець, етнолог, історик церкви

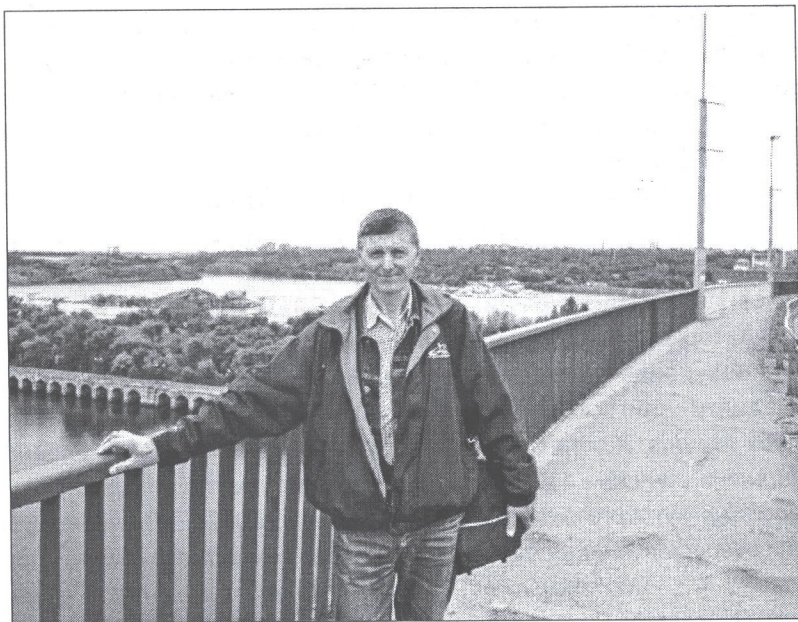
Народився 10 вересня 1962 року в селі Малі Будища Опішнянського району (нині Опішнянська об'єднана територіальна громада) Полтавської області. Закінчив Малобудищанську восьмирічну (1978) та Опішнянську середню (1980) школи, Одеський гідрометеорологічний інститут (1985). За фахом – інженер-метеоролог.

Працював інженером монтажно-ремонтного відділу служби засобів вимірювання Красноярського територіального управління по гідрометеорології (Красноярськ, Росія, 1987–1988), водієм колгоспу «Прогрес» (Малі Будища, 1989–1993), спеціалістом із земельних ресурсів Малобудищанської сільської ради (1993), на різних наукових посадах та заступником із наукової роботи генерального директора Національного музею-заповідника українського гончарства (1993–2008, 2011–2013, з 2015), на різних наукових посадах та заступником із наукової роботи директора Інституту керамології – відділення Інституту народознавства НАН України (2001–2008, 2011–2013, з 2015).

Автор понад 300 керамологічних і краєзнавчих публікацій у періодичних виданнях, наукових збірниках та енциклопедіях, а також одинадцяти книг: «Словник гончарів Глинського, Малих Будищ, Старих Млинів, Хижняківки. Матеріали до Національного словника «Українські гончарі» (1999), «Хутори ви мої, хутори... Минуле та сьогодення хуторів Безруки і Хижняківка» (2002), «Північна група малих осередків гончарства Опішненського гончарного району (друга половина XIX – XX століття)» (2005), «Храми землі нашої: Церква Різдва Пресвятої Богородиці у Малих Будищечках» (2006), «Храми землі нашої: Церква Преображення Господнього у Глинському» (2008), «Малобудищанське колгоспне гончарство (1930-ті – 1950-ті роки)» (2010), «Озираючись у минуле, згадуючи пройдене, підсумовуючи зроблене...» (2012), «Репресивні заходи радянського тоталітарного

режиму в галузі традиційного гончарства України (1930-ті – 1950-ті роки)» (2013), «Ви оживили мою душу своїми листами...». Листи опішнянської малювальниці Мотрони Назарчук із Запоріжжя до керамолога Віктора Міщанина в Малі Будища. 2001–2007» (2014), «Гончарні вулиці Малих Будищечок: Чирвина вуличка (сторінки історії)» (2017), «Мотрона Назарчук: життя і творчість» (2019).

Кандидат історичних наук (2007). Лауреат літературно-мистецьких премій імені Володимира Малика (2004) та імені братів Тютюнників (2009). Член Національної спілки майстрів народного мистецтва України (2000).

Віктор Міщанин.

Запоріжжя. 15.09.2015. Автор фото невідомий. Публікується вперше

ВСТУП

Леонід Назарчук – син славетної української малювальниці Мотрони Савівни Назарчук (у дівоцтві Каші) (1911–2008), яка народилася в селі Малі Будища Заїченської волості Зіньківського повіту Полтавської губернії. Її предки були відомими малобудищанськими козаками. Дідусь, Лука Іванович Каша, в другій половині XIX століття працював сільським старшиною, був попечителем місцевої церковнопарафіяльної школи. Батько, Сава Лукич, був регентом хору Різдво-Богородичної церкви, попечителем церковнопарафіяльної і земської шкіл.

Леонід народився 8 грудня 1936 року в Малих Будищах, куди його батьки прибули з Василькова транзитом через Буди.

1934 року Мотрона Каша поїхала працювати малювальницею у Васильків, у тамтешню гончарну артіль, за її словами, «по обміну опитом». Там вона познайомилася зі своїм майбутнім чоловіком Саливоном Івановичем Назарчуком. Він приїхав у Васильків з Баранівки, що в Житомирщині, на запрошення керівництва артілі для виготовлення електроізоляторів. Коли замовлення було виконано, для Саливона роботи у Василькові не знайшлося. Тому молода сім'я вирішила їхати працювати в Опішне, але перед тим заїхати в Буди, щоб спробувати влаштуватися на тамтешньому фаянсовому заводі. Запропонована робота їх не зовсім задовольняла, та й у Мотрони наближалася декретна відпустка. Тому поїхали в Малі Будища, де на батьківській садибі мешкала одна мати.

Закінчувався 1936 рік. На початку грудня в подружжя народився син Леонід. Відбувши декретну відпустку, Мотрона Назарчук 1937 року вступила на навчання в Опішнянську художньо-керамічну школу-майстерню (згодом – Опішнянська школа майстрів художньої кераміки). Після закінчення навчання (1939), працювала інструктором із малювання в цій же школі аж до припинення її функціонування 1941 року, з початком німецько-радянської війни.

Саливон Назарчук також вступив на навчання в гончарну школу в Опішному (1936), але згодом залишив її. Працював в артілі «Художній керамік» ліпником і «на гіпсових формах». За словами Мотрони Савівни, робота не зовсім задовольняла її чоловіка, і він поїхав працювати в м. Кутаїсі, де знайшов роботу за своєю спеціальністю – формування електричних ізоляторів. Згодом почалася війна, і його подальша доля невідома.

У Малих Будищах пройшли перші чотири роки життя малого Леоніда. 1940 року Мотрона Назарчук разом із матір'ю та малим сином перебралися мешкати в Опішне, де купили будинок.

У містечку пройшли дитячі й шкільні роки Леоніда. Тут він закінчив із медаллю середню школу, звідси поїхав на навчання в Харків, а в Опішне приїздив на канікули.

Упродовж 2001–2007 років я листувався з Мотроною Назарчук, а 18 листопада 2006 року перебував у неї в гостях з нагоди її 95-річчя. Під час зустрічі моя талановита землячка віддала мені два загальних зошити, сказавши, що після її смерті все це виявиться нікому не потрібним. Ці зошити були їй дуже дорогими, адже в одному з них був шкільний щоденник її сина Леоніда, а в другому – його оповідання й вірші періоду студентських років.

Шкільні щоденникові записи Леоніда Назарчука охоплюють період із березня 1952 по березень 1954 року. У той час він навчався в 8-10 класах.

Окрім іншого, в записях можна віднайти згадки про одне із захоплень хлопця – малювання. В школі він був художником стінгазети. Окрім того малював картини, які експонувалися не лише в районі, а й в області.

22.03.1952: «По дорозі від Крупніки М. взяв, що в РАЙОНО можна подивитись на виставочні картини. Максимович, взявши, що картини я малював «сам із себе», сказав, що картини мої підуть у область. Для початку непогано... Ввечері почав малювати «Комсомольці рятують колгоспних коней від пожежі». Завтра роблю уроки, повторяю і кінчаю картину».

24.03.1952: «...дали перемальовувати заново виставочну газету, спаскуджену Маратом, над чим я сидів часиків зо три...».

27.03.1952: «Зараз я зачитуюсь книгами, малюю (зокрема, почав автопортрет олійними фарбами)...».

12.04.1952: «Сьогодні малював «Колючку». ...редактор чортзна що, не редактор. Поки не заставиш його добути паперу, а добувши, не оформиш її від початку і до кінця, справа не піде. Жаль, що я на посту художника. [...] До кінця року навчального я повинен випустити 3 газети: 2 класних і 1 шкільну, намалювати порядку кількість гербів для оформлення колони».

06.07.1952: «Час проводжу добре: читаю, малюю (готуюсь до осінньої обласної виставки ц. р.)... [...] Малюю букет квітів, який почав сьогодні».

18.08.1952: «Працюю над картиною Полтавської битви».

27.08.1952: «Зараз кінчаю «панораму» Полтавської битви. (В кавички взяв тому, що довж. картини 60 см). Виходить нібито нічого. Жаль, що не зможу представити нічого побільше на виставку з акварелі чи скульптури».

31.08.1952: «Закінчив картину, заради якої в середині серпня їздив з екскурсією (5 днів) в Полтаву, в Музей Полтавської битви».

25.09.1952: «Вирішив малювати потроху ілюстрації до «Абая» Ауєзова. Закінчив 1 (всього VIII)».

27.10.1952: «Зараз малюю газети до районної виставки».

02.05.1953: «Пригадую свої вдачі і невдачі в малюванні. В нас в районі немає жодного чоловіка, який би малював так як я (хвастати я взагалі не можу)».

Як і багато старшокласників, Леонід розмірковував над тим, ким йому бути в майбутньому. Із записів можна зрозуміти, що він на той час остаточно ще не визначився, яка професія йому подобається.

24.03.1952: «Іншим разом треба поміркувати детально – яка професія приваблює мене в майбутньому».

В один з періодів йому подобалася професія геолога.

24.05.1952: «Завтра ж вирушаємо з Іваном до місця геологічних знахідок. Це може допомогти моїй намічуваній професії геолога».

Згодом його думки були про фізико-математичний факультет Московського держуніверситету, а малюванню відводилася роль одного із захоплень.

27.10.1952: «По закінченню 10 кл. думаю поступити на фізико-математичний факультет Московського держ. університету. Нехай-но малювання лишається побічною справою».

Мати радила Леоніду вибирати майбутню професію на свій розсуд, не виключаючи, звичайно ж, і професію художника.

02.05.1953: «Зараз частенько подумую про своє майбутнє. Якось недавно мама сказала: «Вибирай спеціальність по своєму смаку. Хочеш – вчись на художника».

Життя в Мотрони Назарчук було нелегким: робота в артілі, спорудження будинку, доглядання за хворою матір'ю, виховання сина. Про тяжке життя матері згадував у своїх записах і Леонід.

25.09.1952: «Досадно лише одне: я зв'язаний уроками і загрузками і мало допомагаю мамі, яка скрізь повинна справлятися сама».

01.12.1952: «Мамі погано. Сказується тяжке життя. Мучається з попереком. [...] Треба мамі більше допомагати і уважніше відноситись, вона зовсім, бідна, зпрацювалась у свої 42 роки – дає себе знати безрадісне життя».

Окрім іншого, в щоденнику Леоніда можна віднайти згадку й про гончарство. Зокрема, із запису від 22.03.1952 року дізнаємося про те, що при школі діяв гурток, де учні вивчали основи гончарної справи: «На керамічному гуртку кінчали «конверти». Вперше поспробував застосувати рельєфну ліпку. Для початку вийшло нічого, хоч і посидів довше всіх».

Щоденникові записи містять інформацію про відвідування Опішнянської артілі «Художній керамік» тогочасними партійними високопосадовцями, про смерть Сталіна, про керівника союзного уряду Маленкова.

06.12.1952: «Сьогодні мама приходить додому і розповідає, що до них приїжджав сьогодні сам тов. Мельников (генеральний секретар компартії України). Розпитував за роботу, за зарплату, жартував. До чого ж прості і доступні стали великі люди – більшовики. Поговорив з робітниками, взяв про їх нужди і поїхав. Раніш в наш завод заїжджав сам Хрущов, який гостив у районі».

02.05.1953: «Помер військово-комуністичний диктатор Сталін, уряд Маленкова з перших днів виявляє свою хиткість (Процес арешту і випуску євреїв-професорів), часті збивчаті реформи, відмова Маленкова бути секретарем ЦК (!)».

Перечитавши студентські літературні твори Леоніда, я зрозумів, що його оповідання й вірші автобіографічні.

В оповіданні «Студенти в колгоспі» Леонід, пишучи про канікули, згадував і про свої стосунки зі шкільним коханням – Галиною: «Канікули я звичайно проводжу в тісному колі знайомих, що приїжджають на канікули, на побивку чи в відпустку з різних кінців нашої неосяжної Батьківщини.

Там багато місць нагадують мені ті щасливі дні, коли я закінчував десятирічку і любив по-справжньому, гаряче і думав про щастя, як про щось таке, що прийде зненацька, наче так і треба. Наївний хлопець!

Ще не встигла вирівнятися лугова трава, прим'ята нашими ногами, як щастя не стало. І не стало по дуже простій причині. Я довго не писав моїй Галині, коли поїхав вчитись і, крім того, познайомився з іншою дівчиною. Звичайна річ, Галина образилась, ну і пішли непорозуміння. Словом, справа зайшла далеко і розібратись, хто був винний, було вже важко.

Звичайно, працюючи на подвір'ї в колгоспі ім. Ілліча під Люботином, я винуватив себе за безалаберну поведінку минулих днів; та думка, що можливість зустрічі і (о, радість!) перемир'я з коханою така близька, надавала мені нелюдських сил.

Так що, як бачите, я горів нетерпінням швидше поїхати на канікули».

У колгоспі Леонід перебував улітку 1956 року, очевидно, після складання літньої сесії, закінчивши другий курс, оскільки в оповіданні він зазначав: «Ми – студенти 2-го курсу [...], поповнені І-м курсом...».

Як видно, на той час він ще не втратив надію помиритися зі своїм першим, шкільним, коханням – дівчиною на ім'я Галя. Але чомусь не склалося. Дівчина, про знайомство з якою писав хлопець, була, очевидно, Валею, його майбутньою дружиною...

До своїх студентських віршів Леонід сам зробив заголовок – «Цикл перших поезій».

Уже в першому вірші «Зустріч з коханою» хлопець писав про своє перше кохання – дівчину, яка в рік закінчення Леонідом Опішнянської середньої школи (1954), навчалася в дев'ятому класі. І хоча пройшло два роки, але й з плином часу Леонід не міг забути своє перше кохання:

*«Розійшлися стежки у широке життя,
А три роки ти снишся мені!
Ніби здав я екзамени в свій інститут,
Ти дев'ятий закінчила клас;
І гуляєм ми знов, розмовляєм отут,
І майбутнє ясне вже для нас.*

[...]

*А на ранок прокинусь і йду в інститут,
Тільки все в мене валиться з рук,
І забув би, так сили нема щоб забуть,
Тих пекельних позбавитись мук».*

У віршах «Думки крізь сон» та «Intermezzo» вже звучить ім'я першого кохання – Галина:

*«Тріпоче стиха листом на вишніні
Холодна ніч, зітхаючи про те,
Що не сказав раніше я Галині
Те слово, що для нас було святе».
«Крізь марево ночей, – знай, Галя, – думи-муки
Терзають знов твого невдачу-земляка».*

У поемі «Студент», яку автор присвятив «українському радянському студентству», розповідь іде нібито про іншого хлопця, схожого на Леоніда, ім'я якого Андрій Журба. Але в поемі багато що говорить про те, що завуальовано мова йде саме про Леоніда Назарчука:

*«Товариш мій герой, неначе
На мене схожий де в чому:
Ті ж двадцять літ, така ж і вдача...».*

У цьому творі ім'я Галини згадується багаторазово, причому іноді зазначено і її прізвище (невідомо чи справжнє, чи вигадане) – Шпак:

*«Той рік знаменний був для хлопця:
Його кохала Галя Шпак...».*

У поемі можна прослідкувати шлях хлопця після школи. Спочатку він проліг до Кривого Рогу:

*«Була в Андрія давня мрія,
Про те ми скажем зараз тут:
Мав стати домом для Андрія
Гірничо-рудний інститут.*

*Як в деяких синків і дочок,
Зв'язків у нього не було.
Сказала ненька: «Їдь, синочок», –
І він покинув те село».*

Зі щоденникових записів Леоніда відомо, що одна з його ранніх мрій – стати геологом. Тож згадка про гірничо-рудний інститут – не випадковість.

Але стати студентом гірничо-рудного Леоніду не судилося. Як зрозуміло з рядків поеми, причиною стали проблеми зі здоров'ям:

*«Цей день нагрянув,
І вчувши злюю гіркоту,
Андрій спочатку ледь не плакав
І кляв комісію оту.*

*В той день умерли сподівання.
Що! Тиск крові? Не може бути!
Ну що ж, даремні нарікання,
Час є; на поїзд і – у путь».*

Після цього хлопець вирішив поїхати на навчання в Харків – у Харківський авіаційний інститут:

*«На цей раз мати провджала
Андрія в Харків, в близький путь...».*

Перед від'їздом у Харків юнак зустрівся зі своєю коханою Галиною:

*«А перед тим зустрілись двоє,
Прощались тихесенько садком.*

[...]

*Враз спустились тихо плечі,
Сяйнули сльози з темних вії:
«Писати будеш ти, до речі?»
Сказать хотіла «любий мій»,
Та змовчала».*

Непомітно пролетіли перші місяці навчання, позаду перша, успішно складена Леонідом сесія:

«Сніжок іскриться мов серпанок.

*Андрія, сонце, поцілуй,
Що здав екзамени свої
На першій сесії в ХАІ.*

[...]

*Всміхнувся ряд відмінних балов
У заліковій книзі. Ні,
Журба позицій не здає
І лиш упертішим стає!».*

Поема закінчується рядками, в яких звучить надія на нову зустріч із коханою Галею:

*«То ж щастя новий день припас –
Ти стрінеш Галю в добрий час!».*

Але доля розпорядилася так, що дружиною стала не шкільна любов – Галина, а дівчина, яку хлопець зустрів під час навчання в Харкові – Валентина. Після закінчення інституту Леонід Назарчук отримав направлення в Свердловськ.

1961 року в подружжя Леоніда й Валентини Назарчуків народилася донька Ірина.

Згодом, за станом здоров'я, Леонід був змушений перебраться жити в Запоріжжя. Після виходу на пенсію, 1967 року туди ж переїхала з Опішнього й Мотрона Назарчук. Під час зустрічі зі мною, передаючи зошит зі студентськими літературними творами свого сина, вона

говорила, що Леонід, коли вже хворів, робив виправлення й зміни в них. Можна сказати, проводив своєрідне авторське редагування через кілька десятиліть. Найвірогідніше, це відбувалося в 1970-х роках. Якщо твори написано авторучкою, то зміни в них внесено вже за допомогою кулькової ручки. Слід зазначити, що у творах ім'я «Галія» він виправив на «Валія». Саме так звали другу любов Леоніда, яка згодом стала його дружиною. З нею він познайомився під час навчання в Харкові. Можливо, вони здобували освіту в одному інституті. Коли Леонід захворів, дружина з донькою залишили його. З цих виправлень можна говорити про те, що, не зважаючи ні на що, Леонід продовжував кохати її.

Окрім редагувань, під останніми рядками поеми Леонід дописав такі слова: *«Були зв'язком з селом Андрія»*. Можливо, у нього була думка дописати поему, яка так і залишилася нереалізованою.

Леонід Назарчук помер 2 липня 1988 року. Він похований на Осипенківському (Правобережному) кладовищі м. Запоріжжя. Його могилу, поки могла, доглядала мати, яка пережила сина на двадцять років. Померла Мотрона Назарчук 11 вересня 2008 року. Похована разом із сином.

Леонід і Мотрона Назарчуки.
Опішнє, Полтавщина. Кінець 1950-х. Автор фото невідомий

Працюючи над книгою «*Мотрона Назарчук: життя і творчість*», 15 вересня 2015 року я відвідав Запоріжжя й віднайшов могилу матері й сина Назарчуків, упорядкував її, висипав жменьку землі з колишнього родинного подвір'я Кашів, яке раніше розташовувалося на території Малих Будищ. Нині це частина Опішнього. У поминальний день, 15 квітня 2018 року, я знову відвідав могилу Леоніда Назарчука і його матері – Мотрони Савівни, уродженців малобудищанської землі, які знайшли вічний спочинок за сотні кілометрів від своєї малої батьківщини.

1. ЩОДЕННИК ЛЕОНІДА НАЗАРЧУКА (БЕРЕЗЕНЬ 1952 – БЕРЕЗЕНЬ 1954)*

«22/Ік – 1952 року (субота)

Можна вважати, що 3-я чверть закінчена на кругле «5». Прийшовши з школи намічаю повторення на відпуск. На керамічному гуртку кінчали «конверти». Вперше попробував застосувати рельєфну ліпку. Для початку вийшло нічого, хоч і посидів довше всіх.

По дорозі від Крупніки М. взяв, що в РАЙОНО можна подивитись на виставочні картини. Максимович, взявши, що картини я малював «сам із себе», сказав, що картини мої підуть у область. Для початку непогано... Ввечері почав малювати «Комсомольці рятують колгоспних коней від пожежі». Завтра роблю уроки, повторюю і кінчаю картину».

«24.III. 1952 р. (понеділок)

Ну, 3-я чверть завершилась барвистим рядочком п'ятирок, хоч, признатись, в знаннях я не зовсім впевнений – повторяв мало. Все ж психічно-слякотний настрій, який часто буває наслідком домашніх сцен і одноманітного життя, змінився бадьорим, хоч роботи було «чортова уйма» – дали перемальовувати заново виставочну газету, спаскуджену Маратом, над чим я сидів часиків зо три, та ще бігав у завод по клей, так що деньок пройшов весело.

Дивна природа людини. Перебуваючи в скрутному становищі, хоч який герой повісить ніс, а маленька приємність зроблена другом, матір'ю, чи в школі, повертають тебе до бадьорого настрою. Шкода лише, не тут було б сказано, що чомусь з дівчатами не наладжу близької дружби. Подружжя з одною, другий пакостить, підозріваючи в цій дружбі чорт-зна що, через що робиться немило інколи взагалі з ним дружити. Єдине, що втішає мене сьогодні – можливість здорово і культурно відпочити – не засиджуватись багато над книжками, ну його подалі.

* Мову оригіналу та пунктуацію збережено

Ще одно, ледве не забудь: з цього дня почну ще ретельніше використовувати газети (вирізки, випуски) для класної газети і для розширення власного кругозору.

Іншим разом треба поміркувати детально – яка професія приваблює мене в майбутньому.

А тепер – відпочивати»

«25.III.1952 рік

Сьогоднішній деньок пройшов напрочуд дивно. Весь день небо було покрито такими хмарами, що і в 7, і в 12 і 17 год. можна було спостерігати одне і теж: якусь похмуру непривітну рівнину замість неба, сутінки і завивання вітру, що кидається цілими оберемками мокрої снігової каші, засипаючи нею все на світі. До обіду читав «Запорука миру» В. Собка. Книга сподобалась, але чомусь і справді не віриться, що такі людоджери, якими я знаю німців не з преси, радіо. чи нашого кіно, а бачивши їх на власні очі, можуть переходити хоч і насторожено, але мирно, до мирного будівництва. Обличчя самого Вільгельма Піка, якого я бачив у кіножурналі, чомусь дивно нагадує погляд як не Гітлера, то Гаррі Трумена.

А, між іншим, я міг і помилитись. Може, німці взагалі народ суворий на вигляд.

Посидівши «трохи» в шк. бібл., я о пів-шостої був вигнаний нашим стареньким бібліотекарем, Анною Юрівною, яка вже зачинала бібліотеку. На «Тарзана» подивлюся завтра вдень, сьогодні не встиг. А все ж сумно без доброї компанії хлопців та дівчат. Самому вже обридло сушити голову книгами та картинами. Треба почастише навідуватись в піонерклуб і бувати на свіжому повітрі.

Сьогодні ввечері кінчав II ч. «Запоруки миру» в «Вітчизні».

«27.III.1952 року

У нас погода цього року схожа на бідну вдову, що бореться з якоюсь тяжкою хворобою, переборюючи її з великими труднощами і лише коштом великих зусиль. Сніг, якого ввалило мало не до пояса, взявся знизу водою. Неба немає, надворі мокрота і напівсутінки навіть вдень. Здається, справа кепська, особливо це помітно на зміні

мого настрою, що відбувається з точністю барометра. Зараз я зачитуюсь книгами, малюю (зокрема, почав автопортрет олійними фарбами), навідуюсь в піонерклуб, вчора був на «Тарзані» II серія, але все ж гнітить ніби якась бездіяльність. З 28, тобто з завтра почну готуватись детально до занять.

Щож до «барометричної» зміни мого настрою, то на це ще впливає абсолютна неможливість в теперішніх умовах розваг спортивних і в деякій мірі культурних.

Сьогодні закінчив «Мертві душі» нашого класика-українця російської літератури (правда, звучить дещо дивно). Закінчивши читання, спохватився, що випсаного лише 2 листки; цікавість читача взяла верх над послідовністю літературного дослідника-учня.

Між іншим, написав за останній час 3 віршові нісенітниці (не так нісенітниця, як засіб для марнування дорогоцінного часу, який треба б уже використовувати для фізичної праці, відпочинку і готування до занять в IV-ій чверті».

«30.III. – 1952 року

Післязавтра – в школу. Останні дні готуюсь до занять., слухаю по радіо про «війну» американських агресорів у Кореї. Застосовувати бактерії – цих злих ворогів усього живого, створінь, проти яких бореться все людство! І бактерії кидати на беззахисне китайське і корейське населення. Ледве здержуюсь від люті. Якби не навчання і все інше, відправився на захист мужніх борців, виразників людської гідності, які відважно боряться з загнаним ворогом. Мерзенний паразит, який призивав своїх дітищ – бактерій чуми, тифа, холери в свою передсмертну хвилину, коли всі способи боротьби не оправдують себе. Потопаючий, який хватається за соломину, злодій, у якого перед очима петля – ось на кого схожі ті мерзенні вбивці дітей і жінок. Здається, що є наймерзеннішого в усіх покидьках людства, які існували будь-коли, те все зібране в цих паразитах. Жах схоплює від самої думки про те, як проклинатимуть цих людоджерів потомки!

Всі, хто будь-коли читатиме ці рядки, проклянуть ці остатки наймерзенніших виродків людства.

Нехай їх ім'я буде соромом для всіх людей землі, особливо хто розпинається за них, або хто безучасно дивиться тепер на їх мерзенні вчинки».

«1/IV.1952 року

Чому часом світ здається таким затхлим, майже схожим на тваринний. Чуть людина мало-мало почала набувати освіти (хоч і з горем пополам), як І. Лохв. і інші, так починається волокита по ночам, не говорячи вже про куріння і само одкровенне запусцення уроків, пониження людської гідності і свідомості. А юнаки, робочі хлопці! Де та чиста свята любов до дівчини, повнокровна, хоч і бідне, життя. Яка в нас прекрасна влада і якої ще гидоти повно навкруг, повно не «дореволюційних пережитків», а беззмістовної якоїсь тваринної сутолоки, заглиблення в себе, свої нікчемні власні інтереси, в свої матеріальні вигоди. А дівчата? Де ваша горда моральна чистота, кипуча передова свідомість скорого майбутнього – комунізму? Нема! Нема!..

Чому в нас кожен хлопець говорить не одружитись, «обзавестись бабою», неначе дівчина яка-небудь скотина.

Людина наділена святою перевагою над всіма земними істотами – правильно мислити, можливістю правильно зрозуміти для чого живеш, чому живеш, можливістю оставити в потомків якусь повагу чи, бодай, згадку. Я ніяк не погоджуюсь з тим, що не обов'язково робити якісь великі справи в житті чи якісь подвиги. Подвиг – це бути найкращим рівноправним сином великої радянської сім'ї – першої рівноправної організації людства; подвиг – це правильно відкрити іншим очі на те, до чого ти дійшов своїм умом чи з допомогою других – чим більший кількості людей ти відкриєш очі – тим більше прибічників ти одержиш; подвиг – полегшити укріплення радянської свідомості інших шляхом плодотворчих відкрить і удосконалень. Основний подвиг – це всіма засобами прискорити об'єднання всіх народів і племен земної кулі в одне комуністичне суспільство, яке зможе розвиватись небаченими темпами, проникати вглиб земної кулі і завойовувати світи вселенної, підвищити людську гідність людини, справити її в кінці-кінців на несхибний вічний єдиний шлях,

якого добивались наші покоління, гинули в боротьбі один з одним, збагачуючи свідомість потомків. Отже, на штурм правильного шляху до вершин шуканої цілі!

Будівництво в нашій країні і в країнах народної демократії – головний удар для підвищення світової свідомості, що потрібно для безповоротного знищення останнього наймерзеннішого ворога людства – світового капіталу, який у своїй передсмертній агонії хапається за соломину – фашизм».

«12/IV.1952 року

Весь час, як муха в окропі. Кручусь, і ще навіть не брався за білети повторяти. Хто знає, куди час іде. Невеличкий розкол (духовний) з нашою молодіжною масою. Від природи мовчазний і замкнутий, я не щипаю дівчат, чомусь не можу жартувати. Мені навіть противно робиться, коли бачу, як Жаданова «заискиваюче» лізе до Шашка, який, як видно, бідняга, або влюбився, або взагалі щось інше стукнуло в голову (адже йому 17-ий рік), але щось сокорить з дівчатами так люб'язно. За невеликими винятками я не бачу жодної путньої дівчини, такої, яку я уявляю за своїм 15-річним досвідом, якої я знаю з книжок чесної, правдивої, ідейно-культурної, передової в організаторських роботах, красивої, надійного безкорисного товариша, далекої від тих брехень і пліток, якими розважають свої дурні голови переважна більшість дівчат.

Сьогодні малював «Колючку». Все ж, як не говори, трудно працювати серед такого колективу, як наш клас: не дають дописів, редактор чорт-зна що, не редактор. Поки не заставиш його добути паперу, а добувши, не оформиш її від початку і до кінця, справа не піде. Жаль, що я на посту художника. Не лише критикувати, а організовувати маси, виводити клас для прикладу інших на таку ідейну висоту, щоб всі, хто його кінчає, знайшли своє справжнє призначення, поспіль поступивши в виші учбові заклади.

До кінця року навчального я повинен випустити 3 газети: 2 класних і 1 шкільну, намалювати порядну кількість гербів для оформлення колони.

Чому мене вважають «св'ятошею», певно тому що веду більше «фізкультурно-научний» спосіб життя. Ну, це мине. Скоро літо. Не «скоро» – через 2 м-ці, а все ж почуваю – «скоро».

«24.V.1952 р.

Сьогодні здав другий екзамен – фізику. Спочатку трохи збився, але все закінчилось ніби добре.

Сьогодні написав відповідь наївному вербовщикові, а також відповів на лист Миколи

І ходить зажурений, чи лише так здається. Справа в тому, що до Старокожко Раїси вчащає Куценко Л. Зробив сьогодні мало. Лише трохи написали речень по укр. мові.

Сьогодні ж дізнався про те, що біля Попівського ставка відкрили нафту і вже наймають людей на пробні розробки, на Голубничій горі знайшли залізну руду. За всяку ціну треба познайомитись із їх роботою. Може не пропадуть дурно мої знахідки, що на низу за Їсипівкою зустрічається пісковик з залізнорудними прошарками, а в болотах Мерлівської видно райдужні нафтові розводи.

Завтра ж вирушаємо з Іваном до місця геологічних знахідок. Це може допомогти моїй намічуваній професії геолога».

«27.V.1952 р.

Никаких гвоздей! Від Яроша дізнався, що геологи ще нічого не розкопали, лише лагодили буровий інструмент. Пошуки будуть вестись у районах Опішня–Миргород. Але все ж познайомлюсь з ними. На Попівку вчора не пішов, бо був дощ. Здав третій екзамен – укр. мову письмово.

Хочеться, щоб розразилась добряча гроза і освіжила від бездіяльної буденщини. Завтра йду на кіно «Поезда идут нерегулярно».

«6.VII.1952

Не писав, бо чомусь відпала охота. Екзамени здав неважно. 1 четвірка по укр. мові письмовій – полинився добре перевірити письмову роботу.

Час проводжу добре: читаю, малюю (готуюсь до осінньої обласної виставки ц. р.), працюю дома по господарстві, граю в волейбол, відвідую футбольне поле. Хоч по глухості своїй М. і Деміхов не прийняли мене в футбольну команду, я їй не дуже жалкую, бо футболом вони займаються від нічого робити, крім того, справу взяли в руки такі гидкі дурні, як Марат і Борис.

Недавно їздив в Полтаву з екскурсією від піонерклубу. Відвідали музеї Полтавської битви і П. Мирного, були на огляді циркового мистецтва – їзда по стіні (Н. і П. Салашні) на мотоциклі і спортивній машині. Сміливо, чудово, хоч і не без риску.

Сьогодні збирались їхати на міжрайонну колгоспну спартакіаду, але ця справа не вдалася, по волі п'яного нач. спорту Квашика.

Малюю букет квітів, який почав сьогодні».

«10.VII.1952 року.

Вчора був у кіно «Тарзан в Ньюйорке» – 4 серія. Гарна брехенька».

«18.VIII.1952 року.

Працюю над картиною Полтавської битви. Зараз стоять чудові але різко жаркі дні; вода у Ворсклі як літєгло. Я кожного дня майже купаюсь; з тиждень назад відважився плигати у воду з трампліна. Зараз уже плигаю «сальтом». Позавчора взяв книгу П. Жижки «Ємельян Пугачов». Ось короткі виписки з неї:

1) Рік нар: 1742 р. в Зимовійській ст. на Дону.

2) 1759 р. – одруження.

3) 1760-63 роки служби.

4) 1770 хвороба на службі.

5) 1770-72 – блукання, арешти, втечі.

6) Готув. повстання.

7) Похід на Оренбург – середина вересня 1773 р.

8) 1 жовтня 1773 – 23 березня 1774 р. – облога Оренбурга.

9) Козаки мали рушниці, шаблі, списи (і пол. с.)

Мала решта – вогнепальну зброю.

Башкири і калмики – стріли.

Загони і полки мали різні військові знаки і походні прапори з червоної, жовтої і чорн. тк.

Населення: саморобними списками, ятаганамми, вилами, дрючками.

Військ. навчання: Стріляння із рушниць і луків у ціль, кінні змагання, вивч. гармат.

Священник проводив богослуж. відправу у Бердянській церкві.

10) Пугачов: Стрункий, сер. зросту, тонкий в талії і широкий в плечах, красиве, довгасте смугле лице, очі карі, великі і виразні, ніс тонкий з невеликою горбинкою, темнорусий чуб підстрижений по-козацькому, чорна борода клином, з рідкою сивиною, ходив в жовтих сап'янових чоботях і в козачому одязі переважно яскравого кольору, ніяких знаків на собі не носив, а відрізнявся від інших багатим козачим, на донський манер одягом і убором кінським; легка хода, бадьорість, відмінний стан, примружування одного ока, любив коней; уміло їх об'їжджав, легко зносив тривалі походи і в холод і в спеку, був енергійною, життєрадісною і сотенною людиною.

10) Кінець лютого 1774 р. пугачовці оволоділи 92 металургійними заводами Уралу, звідкіля одержували гармати, ядра і іншу зброю.

11) Яїцький козак Зарубін керував 12.000 (у Уфі) і всіма Башкирськими загонами.

12) У Самарській обл. діяло на поч. 1774 р. 15.000 при 15 гарматах.

13) Хлопуша – начальник над заводськими селян.

14)»

«27.VIII.1952 р.

Позавчора казав вивчати короткий курс стенографії проф. Соколова (р. в. 1934.)

Дуже проста штука, лише треба добре вивчити правила скорочення і тренуватись.

Обов'язково вивчу всю років за 2, щоб можна було сміливо користуватись нею в інституті.

Зараз кінчаю «панораму» Полтавської битви. (В кавички взяв тому що довж. картини 60 см). Виходить нібито нічого. Жаль, що не зможу представити нічого побільше на виставку з акварелі чи скульптури.

Як швидко встигло пролетіти літо. Просто незчувся, де воно ділося. Зараз погода стоїть хмарнувата, хоч ще тепло. Вітри. Вночі йшов дощ. Позавчора раз за весь місяць «пролазив» вечір з Миколою в городі».

«31.VIII.1952 року.

Завтра – за парту. Вчора врізав добряче палець, навіть писати трудно. Сьогодні на стадіоні спартакіада, в школі там же перші шкільні збори. Занімаюсь будемо у школі на стадіоні, за 200 м від моєї хати. У класі буде 26 чол. Жаль, що не буде кращих математиків – Пожидаєва, Шашка і ін. Занімаємось на 2-гу зміну. Закінчив картину, заради якої в середині серпня їздив з екскурсією (5 днів) в Полтаву, в Музей Полтавської битви.

Продовжую успішно займатись стенографією – твердо поставив собі завдання: до ВУЗа вивчити досконало англійську мову і користуватись стенографією».

«25.IX.1952.

В перший раз за цілий вересень знайшов час, щоб сісти за щоденник. Роботи стільки, як ніколи. Зараз я секретар комс. орг. в ІХ«б» класі, відповідальний за випуск шкільної газети. Від всіх нагрузок секретаря не відмовляюсь; думаю, що наладжу роботу не гірше, ніж її наладив Шашко М. в минулому році. Поки що я розробляю план колл. діяльності на І чв. Провели 1 комітет і 1 комсомольські збори. В класі двійки. Але все ж ми заключили договір за ІХ«а» кл. на змагання і т. д. Стенографію поки що залишив – ніколи. Вирішив малювати потроху ілюстрації до «Абая» Ауезова. Закінчив 1 (всього VIII).

Погода мокрувата, хоч ще й не дуже холодно. Микола чогось не пише – біс його знає чого. Зараз читаю фізико-математичну літературу, коли є час.

Досадно лише одне: я зв'язаний уроками і нагрузками і мало допомагаю мамі, яка скрізь повинна справлятися сама.

Між іншим, клас цей рік попався тупоумний – мало учнів, з якими можна організувати добре роботу та успішне навчання: достались самі дівчата, та 3 хлопців: тупоумний Толя та владолюбний Мишко, які лише дбають про те, щоб їх лише уважали».

«27.X.1952.

Сором сказати, але лише тепер спромігся взятись за щоденник. Робота заважала. Справи йдуть нічого. Вчуть потроху. На прогулянки праздні, як було позаторік, ніколи дуже ходити. Найбільше обідно те, що учні кожен дбає за свою шкуру. Класний актив малий. Крім того, психологія учнів змінилась. Розділились на окремі групки, думають лише про те, як би позубоскалити. Хоч становище в нашому класі і трохи краще, ніж в 9«а», але все ж погані оцінки не виводиться. Все роблять «принципи», що їх заявляють більшість. Дехто взагалі вовком поглядає на редколегію і на всі інші міроприємства. Треба б спяяти весь клас у дружній колектив – лише цим можна буде позбутись двійок – так ні, – тягне кожен у свій бік, як у відомій байці Крилова.

Поза уроками зрідка ходжу в кіно, читаю книги, задався метою відвідувати регулярно етногурток – хоч це й трудно, бо в вівторок в мене кожного тижня комсомольські збори (вже провів 5).

Зараз маюю газети до районної виставки. По закінченню 10 кл. думаю поступити на фізико-математичний факультет Московського держ. університету. Нехай-но малювання лишається побічною справою.

Все ж досадно, чорт побери, що zostались в нашій школі самі харі безтолкові – з такими особливо нічого не зробиш.

Найбільш цікавить мене «Досягнення радянських фізиків», які я зараз закінчую. Особливо цікава теорія внутрішньоатомарних електромагнітних властивостей (стаття академіка Л. Йоффе). Які можливості, оказується, відкриває розкриття таємниць найдрібніших матеріальних частинок! Неодмінно постараюсь піти на

фізико-математичний факультет. Доречі, в школі, під керівництвом С. М. Р. починає свою діяльність математичний гурток.

Надворі майже цілу добу чути могутню працю стихії: сильні розкотисті громади повітря ринуть на північ. Майже 2 тижні без перестану йдуть дощі, розквашуючи ґрунт до неможливості».

«1/XII.

Сьогодні первий день зими. Весь день сніг іде. Роботою завантажений через міру. Збираємось писати листа в братню школу, проробляти твір тов. Сталіна «Економічні проблеми». Зараз читаю багато книг.

Мамі погано. Сказується тяжке життя. Мучається з попереком. Коли вже я зможу кінчити навчання! Здається, ніколи.

Стан психіки напружений; але успіхи в навчанні поки що не падають. Треба мамі більше допомагати і уважніше відноситись, вона зовсім, бідна, зпрацювалась у свої 42 роки – дає себе знати безрадісне життя. Чомусь невесело...»

«6.XII.

Сьогодні мама приходить додому і розповідає, що до них приїжджав сьогодні сам тов. Мельников (генеральний секретар компартії України). Розпитував за роботу, за зарплату, жартував. До чого ж прості і доступні стали великі люди – більшовики. Поговорив з робітниками, взяв про їх нужди і поїхав. Раніш в наш завод заїжджав сам Хрущов, який гостив у районі. Але простота і доступність нашого вождя, вождя українського народу змушує мене думати про нього, як про одного з найталантовитіших керівників радянського народу. Яка жаль, що мені не прийшлося побачитись особисто!

Зараз у нас мороз, сніг лежить по коліна. Продовжуем заняття, в нас новий учитель Євдокія Захаровна – по укр. мові і літературі. Кінчаю читати Лаціса «К новому берегу».

«2.V.1953.

Страшно подумати, скільки я не писав. Спішу записати останні новини і справи. Копаю, цілий день. Відпочиваю. Зараз частенько

подумую про своє майбутнє. Якось недавно мама сказала: «вибирай спеціальність по своєму смаку. Хочеш – вчись на художника».

Пригадую свої вдачі і невдачі в малюванні. В нас в районі немає жодного чоловіка, який би малював так як я (хвастати я взагалі не можу). Підвожу підсумок моїх можливостей. Порівнюю свій розвиток з розвитком найталановитіших моїх товаришів. Вчора приїхав друг мого дитинства Вол. Рева, студент II го курсу Писаривщанського ветер. технікуму, чоловік високої думки про свої можливості. Заявив, що влаштується «Першим секретарем райкому» де-небудь в Західній Україні. На мою думку, міщанство поповниться ще одним хитрим і балакучим ветеринаром.

З школою я зав'язаний постільки, поскільки я повинен одержати тут 10-річну освіту – схематизм, формалістика неможлива, учителі самі міщани, учні народ безтолковий: дивитися, якби на своєму велосипеді проїхались, та між дівчат потерлись.

Яке відношення моє до комунізму? Комуністична партія з революційної партії перетїї перетворилась в ширму, за яку ховаються тисячі нероб, бюрократів, міщанство.

Що таке зараз наша країна? Як не говорять про зовсім нову державу, про комуністичну агітацію і т. д., наша країна вироста в молодого капіталістичного хижака, засновника нового виду капіталізму – націонал-комунізму.

Помер військово-комуністичний диктатор Сталін, уряд Маленкова з перших днів виявляє свою хиткість (Процес арешту і випуску євреїв-професорів), часті збивчаті реформи, відмова Маленкова бути секретарем ЦК (!) Нема віри, горю бажанням критики й сатири!

Хай живе художник-сатирик найкращий представник громадськ. думки!»

«8.VI.1953.

Цей шедевр чув давно, але записав його лише сьогодні:

I. Жил в Константинополе ишак,
ездил турок Дангасан на нём;
и не редко, сняв чувяк,

и не редко, сняв чувяк,
ишака бил больно чувяком!..

2. И ишак избитый, весь в слезах,
у мечети, на закате дня:
«Золотой, молю, аллах,
уважаемый аллах!
Сделай человека из меня!»
(О, аллах! Ой аллах сделай чел. из меня)
(«Ну, что тебе жалко, а ?..)

3. И аллах ответил так ему:
«Ишаков таких, как ты, любя,
сделаю такой пустяк
сделаю такой пустяк –
в Чан-Кай-ши я превращу тебя!

4. О аллах, позволь тебя просить!
(Не обидься только невзначай)
ишаком не сладко быть (2)
Но в Чан-Кай-ши меня не превращай
О, аллах, ой, аллах!

В Чан-Кай-Ши меня не превращай.
5. «Я совсем простой лишь ведь ишак
хоть...» Забув».

«28.VII.1953.

Зібрався за все літо раз взятись як слід за щоденник.
Ось короткий опис, як я провів знамените літо 1953 року.

Закінчивши на відмінно 9 й клас, думав куди-небудь поступити поробити певний час, але роботи підходящої не було і тому я поїхав до брата на Дніпро (в Черкаси). По дорозі, на скільки склалась обставина, познайомився з «жуліками» і «босяками» – міськими пролетарями, які не мають змогу заробити будь-де дешевий шматок хліба. Їхав Дніпром, на Дніпро пробув і весь час гостювання (9 днів). Навчився веслувати, ловив рибу сіткою і вудками, стрибав з вишки, блукав по легендарному Казбету м. Черкас, де, по словах мого дяді, сплошне

кубло злодюг, ледарів, риболовів-контрабандистів і кримінальних жуликів.

Я обходив (і не раз) кожну вуличку і виніс багато цікавого матеріалу про життя міщан. Братуха мій, признається, змахує на денді в морському чи авіаційному дусі, представник тієї найзапеклішої «золотої молоді», молодих гульвіс (Не мені його судить).

Приїхав додому – думав, піду куди-небудь в ліс пороблю, – нема поки-що куди. Допмагаю, роблю дещо дома, ходжу з старшими друзями (Бородаєм, Ревою і ін.) вечером, часто ходжу після Дніпра на Ворсклу

1) В. А. Рева: Син небагатого столяра, змалку був найближчим моїм другом, з 5 кл. дружба порвалась і ось я дружу (розмовляєм за шахматами, фруктами, з рідкою чаркою в руках, шляємось вечером зрідка по городу)

Змалку – вовкуватий, вайлуватий «Савка», з спільною зо мною пристрасстю до малювання, потім відходить, намагається вести справи з значно старшими парубками, повний, товстуватий, самолюбивий і зрідка смішливий здоровило. Після 7 кл. – студентське напівголодне учення в Писарацаннському зооветеринарному технікумі (страсть до братви, яка «ріже» в молодіжному оркестрі, в карти, нерівнодушний до бутілочки і до прекрасного полу). Прислухається до «дядів-студентів», які повертались з війни, малює газети, намагається не відставати від...»

«13.XII.1953.

Тебе я побачив уперше;
всю силу чаруючих слів
почув, коли голос, завмерши,
замовок і я з ним занімів
вогонь роздуваючи ярий,
ці очі, неначе ввісні
із блиском, вогнисті і карі,
співочий гурток і пісні.
Я вперше повірив, що губки
трояндою можуть палать,

що це сама молодість, соки
готова коханню віддять.
Здається, що зрушити гори
я можу на користь чи вред,
я вирвусь, кохана, в простори
яз покликом: «Сонце, вперед!»
(Замість: записів)

1) Чи судилось, наприклад... (стор. 380)

2) Ленін стояв на позиціях не культурного але й політичного відокремлення України в окрему Українську державу.

Канікули: 1-10 січня

Розклад на 4.I.1954 р.

1) 8 г. – до Івана і в лабораторію

(По дорозі туди або обратно – зайти взяти хліба) і зайти на пошту

2) Обід

3) 12-14 – до Пономаренка або в клуб.

4) 14.00 – до Кравця до 15.00

5) 15.00 – заняття дома фіз. роботи до 17.00»

«6.I.1954.

1) Сходити в школу по справку

2) Написати копію і завірити в нотаріуса.

3) Добрати доклад і однести до Кравця.

4) Зайти на радіовузол.

5) Повторити всю астрономію.

6) Начати повторення по літерат.

7) Поколоти всі дрова».

«Канікули 24-1 (березень – квітень 1954)

1) 26.III.1954: історична вікторина (5 год. дня)

2) 27.III.1954: шахматний 12 год. д.

3) 28.III.1954: математична вікт. (з 2 год. дня)»

«24.III.

Закінчив чверть відмінно. Відпочиваю. Відчуваю насолоду відпочинку. Проблукав сьогодні решту дня, був у П. Т. Писали диктанти, грали в шахмати (3:0 в мою пользу). Хотів іти в кіно, але облишив. Піду завтра, а сьогодні празную – дрихну, граю на балалайці, читаю – одним словом, відпочиваю. На «трудовому фронті» слабо. Набираюсь сил на літо (хоч спочатку екзамени а потім «здраслуй, дорога»...)

Зараз читаю зрідка поряд з художньою, наукову літературу: «Подорож у завтра», «Як виник світ» Опаріна» і т. ін. Ах-ха-хо!!!
(Позіхи беруть)»

2. ОПОВІДАННЯ ТА ВІРШІ ЛЕОНІДА НАЗАРЧУКА (ДРУГА ПОЛОВИНА 1950-Х)

«Студенти в колгоспі Оповідання(*)

Сонце розпекло асфальт до того, що він аж змокрів... Приминаючи траву, що сиротливо тулилась обабіч залитих асфальтом стежок, в двір інституту вїжджали колгоспні вантажні машини.

Деякі вже стояли тісними рядами, запорошені і давно немиті...

Студенти сиділи на струганих соснових дошках, покладених впоперек грузовиків, і співали, сміючись назустріч липневому сонцю.

Ми – студенти 2-го курсу N*-ого Харківського інституту, того що в Помірках, за Лісопарком, – може, ви там коли-небудь були. А коли і не були, то може читали книгу Макаренка про харківських колоністів – ось про ці Помірки і писав видатний педагог.

Так от, 10 лютого(**) 1956 року студенти нашого інституту вирушили в колгосп Харківського району. Звичайна річ, поїздки студентів в колгосп стало для них чимсь таким, як стара і добра традиція, яка знаменує відпочинок після напружених днів навчання.

Поки гуркотять грузовики і з них несуться пісні, які заглушують навіть цей гуркіт, ми з однокашниками згадуємо, що в цей час наші 250 товаришів виглядають із прудких степових товарняків, які мчать їх десь по курному Заволжю. Вони в цей день от там десь, стоячи на перехідних площадках, курять, вдивляючись у тремтливий обрій, чи може точать безкінечні студентські жарти, жарти анекдоти буднів.

А ми пригинаємо голови, щоб з нас не збивали кепок розложисті лапи каштанів на Сумській і ковтаємо «смачну чорноземну пилочку Харкова», як недавно виразився один наш письменник.

(*) Мову оригіналу та пунктуацію збережено

(**) Леонідом Назарчуком замість «10 липня» помилково написано «10 лютого»

Місто живе в цей прощальний день своїм звичайним життям: йде спритна торгівля в кіосках «пиво–води» і «морозиво», багато машин, багато сонця, багато баштових кранів на будівельних майданчиках, що подекуди відгорожені від шумливих вулиць високими фігурними парканами.

Народ біля кінотеатрів, на базарах, народ в магазинах – харківський шумливий народ.

Вам кидається межі очі цілинна тематика лозунгів, реклами страхових кас, ательє і магазинів, – одним словом, це все ще Харків.

А от за Харковом, за містом, обабіч дороги виростають все нові й нові корпуси заводів, чергуючись з робітничими селищами. Біля одного з заводських будинків культури стоїть великий натовп хлопців з торбинками. Це вже – призивний 1937 рік. Вони чекають машин і, покурюючи цигарки, проводжають нас поглядами.

А ми мчимося все далі й далі. Закриває дівчат плащами від дорожньої пилоти(*) куряви; збившись тісно, плечем до плеча, пробуєм, як на просторі звучать ті пісні, що недавно народжувались і лунали в наших прокурених проектних.

Ось сидить Люда Богданова, висока білява дівчина в окулярах, до неї з обох боків прихилились красиві задумливі тепер дівчата. Всі співають...

З наших двох груп більшість товаришів поїхали в Казахстан. Це – передові групи. А ми, що залишились, поповнені І-м курсом...

* * *

Приїхали. Швидко зіскочили з машин, розминаєм відсиджені члени.

Наш керівник іде до голови в кабінет. Ми граєм в волейбол. М'яч щохвилини вилітає з круга і падає десь серед картоплесаджалок і комбайнів. Вони стоять рядами, завалом по всьому широкому колгоспному подвір'ю. Видно, багатий колгосп.

Тут нам прийдеться місяць жити і працювати.

Ось керівник наш, Іван Іванович, повідомляє нас, зібравши навколо себе, що колгосп багатий, спеціалізується на городніх культурах, має великі ферми.

Звичайний великий приміський колгосп. Він говорить, жестикулюючи, а ми роздивляємося на всі боки: дійсно, стоять оддалік б ферм в 2 ряди, далі – пасіка і поля буряків, недокопані силосні споруди. А он, у дворі – великий тік, заставлений трієрами, віялками. Велика сушарка, комори.

Сонце виграє на чистому склі парникових рам; рами не виставлені, а лише підняті – йде поливка; колгоспники не поспішаючи, пораяться; з-під руки на нас дивиться літня жінка – певне, ланкова.

Ну, а з другого боку подвір'я – гараж на 9 машин, кузня, теслярня столярня.

По косогору вниз до струмка спускається вниз старий яблуневий сад, що виходить майже до самого лісу по той бік долини.

Буквально за кілька метрів від огорожі колгоспного подвір'я – залізничне полотно; по обидва боки – посадка зеленіє.

* * *

Нас повела до червоного кутка літня жінка – агроном. Ми розкрили двері і відтак зайшли в кімнату, всю завітчану яскравими плакатами.

Це буде наш штаб-квартира.

Ну що ж, штаб, то й штаб!..

Під'їхав дядько волами, привіз соломи.

Поки ми вносили солому, решта нашої компанії – первокурсники, в тому числі і всі дівчата, поїхали на іншу «штаб-квартиру».

Нас залишилось дванадцять чоловік.

Коли ми почали уминати солому, то піднялась така курява, що ой-ой. Хлопчаки, які заглядали у вікна, повтікали. Вийшли й ми. А потім знову зайшли.

Моїм дорогим читачам, може, не цікаво знати такі подробиці, але я зібрався розповідати не поспішаючи, бо сесія в мене закінчена і часу в мене тепер досить.

(*) Тут і далі по тексту перекресленням позначені слова, які Леонід Назарчук перекреслював, іноді замінював іншими, пишучи оповідання в другій половині 1950-х років

Так ото як ми розтрусили солому, то полягали спочивать; та й почали до пізньої ночі говорити про наші теперішні справи.

Лежить обличчям до стіни Коровчук, високий і трохи кривий на підсліпуватий на праве око, що, доречі, зовсім не вадить нашому балагурові.

Вздовж другої стіни під одним одіялом шепчуться три первокурсники – Альошка, Женька Марусяч і Станіслав, мій земляк з Полтави.

Поряд з Коровчуком впостився (Юхимченко)(*) Юхимов(**) – він пожирає помідори і дивиться кудись у вікно. Посередині – два гарних і щирих хлопці – Саша Пуд і Юра Кірієнко, наш староста. Обидва лагідні, хоч і зовсім по-різному.

Тут же і наш радіотехнік – «спець» Серьожа Отрепьев, з яким ми вдвох говорим про всяку всячину.

А туди в кут, де найтовще соломи, забралися Женя Бабенко, Борис Беляков і Вася Неїжхліб, староста другої групи.

Так лежали ми і думали про Харків і про всяку-всячину...

Потім настав перший ранок в к-пі ім. Ілліча. Глухий гомін розбудив мене на світанку: хлопці лежали і розмовляли. Розмови почились навколо одного: йти чи не йти на колгоспне подвір'я. Я поглянув на годинник. Без чверті вісім. «Ого» – подумав... А о 7-ій годині ранку, як було домовлено, ніхто не зайшов до нас.

Ми рішили почекати. Пройшов час і вже о-пів на дев'яту вбіг бригадир. Ми вже до того часу встигли навести туалет і намагалися затягти розмову з сільськими дівчатами, які йшли на поле. З нас сміялися.

– В чому справи, – питає бригадир.

– Їсти скоро нас покличуть? – вихопився Юхимченко, який любив поїсти всмак і своєчасно. Отак він «контрвопросом» і поставив бригадира в тупик.

(*) Тут і далі по тексту перекресленням в дужках позначені слова, які Леонід Назарчук перекреслював і замінював іншими, перераховуючи й редагуючи оповідання в 1970-х роках

(**) Тут і далі по тексту підкресленням виділені слова, які Леонід Назарчук дописував, перераховуючи й редагуючи оповідання в 1970-х роках

– Зараз я цю справу влаштую, – і бригадир покvapливо подався в контору...

За кілька хвилин ми сиділи згорбившись в яслях за столиками, на якими щойно трапезували, недавнонароджені. Самі ж вихованці стояли поруч, пускаючи слину, і дивились на нас з-під лоба. Інші демонстрували тут таки нам своє вміння кататись на качалчі, розбризкуючи багно нам на штани. А самий маленький із них, пхенькаючи, просив няню дістати йому бриля, якого повісив котрийсь із нас на маківку соняшника.

На лиці в куховарки ми читали справжній переляк – ще б пак!

Сяк-так ми поїли, а потім нас стали урочисто поїти чаєм з дитячого посуду...

Обережно, щоб не завалити хиткої конструкції столиків, випростали ми ноги і, пожартувавши трохи з молоденькими нянями, пішли на роботу.

На плечах – сапи. Йдемо й співаємо. На нас з цікавістю дивиться хутір. Дівчата, мов би ненавмисне, проходжаються недалеко від нашого штабу. Але штаб на замку. Ми пішли полоти капусту. Раз, два, три – обсапав бур'янець (бур'янець, признаться, не завжди легко засапується, особливо, коли в нього стебло товщиною з палець).

Потім окуротно (наскільки можна), ми, вищипуєш пирій з-під росяних поїдених гусеницями нижніх капустяних листків.

Раз, два, три, чотири – підпушуєш з усіх боків хиріючу капустину і прицілюєшся вже до іншої. По правді признатись, ніхто з нас за перші пів-години не встиг пройти й десяти метрів плантації. Правда, бригадир, до того ж, кожного з нас знову повертав, до першого кущика, вищипував залишений нами бур'ян, і обсапавши перший куц і підбадьорюючи, ввічливо рекомендував починати все спочатку.

Ми ж із Коровчуком вирвались і вже майже фінішували, чим визвали німий осуд товаришів. Нам об'являли бойкот і ми швидко покаялись – стали працювати уважніш і дружніше.

Пообідавши знову пішли на капусту. Тільки ми закінчили гін, пішов холодний дощ.

Ми, звичайно, в ліщину! Стали, вирішивши, що він скоро мине. Та де там! Злива розігралась не на жарт. Змушені були ми бігти по грузькій чорноземній дорозі.

Було дуже, дуже весело.

Вам так не траплялось?

Ось починаються перші садки. Ми підбігаємо до зеленого моріжка. Доц барабанить по похилих вишневих вітах. На соковитих ягодах дрижить роса. А на піддашках стоїть колгоспниця і уважно дивиться в наш бік. З-за її спini, з розчинених дверей, визирнула дівчина. Вона сміється, сімється до нас, якимсь вразливим сміхом, потім щось каже матері.

– Заходьте до нас, хлопці; доц не так скоро вщухне!..

– Ні тьотю, нам тут рукою подати до штабу!

Ми сміємось теж – радісно і весело – і чимчикуєм знову далі під проливним дощем.

За хвилину ввалюємся з дощем в штаб і починаєм хапливо сушитися.

– На роботу сьгодні вже не видно, йти; а жратву забезпечить нам Вася!..

Вася «жратву обезпечив», тобто приніс вечерю на компанію, на правах завгоспа. Вечером ми знову відпочивали неквапливо намічаючи план знайомства з селом. Я написав листа матері і потім ліг спати.

Мені приснився дивний сон: Доц чине, як з відра і потоки мутної води змивають капусту з лиця землі, а наш бригадир дивиться з німим докором...

Тільки світанок заглянув до нас в штаб, я вже бачив, що новий день видався похмурим. Був упевнений, що прополка капусти нам не вдасться.

Коли це – агрономша на бричці: руки в боки, платок збився на плечі, – стукає пужалном в розбиту шибку штабу.

– Це значить, що нами зацікавились знову.

Зібравшись, ми вирішили вимагати перевести нас на іншу ділянку фронту. В той час, як наш мокрий одяг сушився в штабі в

хаотичному вигляді, ми домовились з бригадиром не посилати нас більше на капусту, тим більше, поки не просохне земля...

Бричка поторохтіла на колгоспне подвір'я. Агрономша правила стоячи, всим тілом спритно балансуючи, коли коли колеса з хлюпанням загрузали в колії з дощовою водою.

В той день ми після обіду зразу ж зібралися біля кузні.

Виходить голова і, намагаючись заглушити верещання циркулярки, говорить, що правління вирішило перекинути нас на копання силосної ями.

Ура! Це інша справа.

Це нас порадувало. Адже ми вважали цю роботу куди більш благороднішою і, головне, більш підхожою для нас.

А колгоспні дівчата, щоб їм пусто, сміються: «Робітнички; на капусті збили оскому...»

Так потекли робочі будні. Втоми ми не відчували, хоч «на ямі», як ми тепер називали постійне місце нашої роботи, працювали 7-8 чоловік.

Вася з двома первокурсниками пішли працювати на нову теплицю – встановляти котли; двоє працювали біля силосорізки, яка працювала тут-таки. Поки одна зміна викидає глину, інша група відпочиває на траві, відпочиваючи вигріваючись на сонці.

От кинулись боротись – мелькають голі спini. Поріч з ями летить глина, виглядають усміхнені фізіономії. Працюєм ритмічно і швидко.

Годуємся тепер ми на хуторі, у вишневому садочку. Після вечері йдемо не поспішаючи кривими, коритуватими вуличками на стадіон. Стадіон для хутора хороший. Хутірська команда в формі ретельно тренується на заході сонця. Тут же поряд – колодки, звалені для будівництва нового клубу. По втоптаній траві видно – тут танці.

Нас запрошують в команду. Але ми, взнавши, що волейбол тут занехаяно, складаєм ядро, волейбольної команди, щоб заохотити сільську молодь.

Коровчук, Женя Бабенко, Борис Юхимченко і я з визивом демонструєм нашу волейбольну майстерність, чим далі, то все

більш втягаючи в це міроприємство веселих підлітків і соромливих дівчат.

Парубки поглядають на нас скося.

Авжеж, дівчата тепер більше ходять до нас в червоний куток, ніж на «колодки». Ми відремонтували зіпсований приймач з передавачем і дбайливо розрівняли вузький дворик перед «штабом»...

Танцюй молодь!!

Винесли лави – і понеслось!

Нам, в цьому, звичайно, помагали завбібліотекою Дуся і завчервоного кутка Олексій. Чого гріха таїти – завелась була вже в червоному кутку й павутина, поки ми не приїхали.

Шефи, тобто ми, відкрили тут великі й несподівані багатства: два шкапи з книгами, штангу з набором блинів до 145 кг, три коробки грампластинок, масу плакатів і ін.

Штангу ми спочатку викотили в штаб на соломі і «рвали» її, щохвилини ризкуючи впасти на товаришів, що спали тут же.

Три вечори пройшли весело і молодь плинула до нас з усіх куточків хуторців з великою охотою, але нас було мало, а сільські парубки держались поки що осторонь, і тому багато дівчат були на танцях без пари.

Їх розважали або Женя Бабенко, або Борис Беляков. Я, в перервах між танцями займався штангою в тісному колі юнаків і підлітків.

Алік Захарчук став для них справжнім тренером. Один кремезний коваль Степан ходив за ним скрізь, як на мотузочку, – адже у Аліка, з далеко меншими біцепсами був II розряд по штанзі.

Степан все обурювався, що в нього не виходить ривок і Алік як міг, пояснював йому техніку ривка...

Все йшло наче добре.

Але несподівано під час вечірньої прогулянки стався неприємний інцидент, який поклав початок недобррозичливого ставлення до нас агресивно настроєного парубоцтва.

Наша зав бібліотекою Дуся, як виявилось дружила з Миколюю. Наш приїзд несподівано співпав з розладом у їх відносинах. Тепер Микола напивався і ходив за нею, особливо, коли вона приходила до нас у справах, чи просто в гості.

І от, кажу, в той момент, коли ми мирно і весело знайомились на пероні біля зупинки з дівчатами, Микола з лайкою несподівано для всіх кинувся до дівчини і почав її бити.

Ми спочатку зацікавилися від (подиву) несподіванки, а потім втрутилися в цю справу. Ясна блакить нашою дружби з хуторянами була нарушена потьмарена; але ця сутичка розкрила нам очі на справжній стан речей.

І от, вірте-не вірте, а Дуся почала вперто навідуватися до нас щовечора... Ох!.. З характером, бачу, дівчина...

І от, коли потроху затихають танці і ми рицарськи розводимо дівчат по домівах, чи просто йдемо блукати в обнімку, – з тими, з якими дружимо серйозно, – по залізничному полотну при місячному сяйві, Дуся теж іде додому, але йде не сама, а під прикриттям нашого Васи і ще декого із нас, кому по дорозі випало вести партнершу додому.

Отак вони й почали ходити: Дуся з нашим Васею Неїжхлібом іде под руку: він – кремезний, широкоплечий і спокійно-ласкавий, а вона – з упертим і незалежним видом крокує, не дивлячись в інший бік, де за два кроки від неї іде в тільнику з кучерявим чубом п'яний Микола.

Звичайно Вася доводив її до хати, там вони втрюх сиділи на лавочці під столітніми тополями.

Не знаю, про що вже там були розмови, та тільки після таких прогулянок Микола став дещо спокійніший, але видно, що втрачати дівчини він не збирається.

Ну, а інші шефи за перший тиждень встигли були завести добрі і щирі знайомства і подовгу гуляли з Марусями і Галинами, не дивлячись на погоду. Я теж якось наздогнав двох подружок, Ліду і Раю і провів їх додому. Ми багато сміялись, потім розмовляли про Харків, а в кінець розмови я провів Ліду до хати. Раю провів Борис (Юхименко) Юхимов. Одним словом, контакт з селом був хороший, тим більше, якщо ще додати той факт, що ми дали в клубі своїми силами концерт.

Мені дуже сподобалась сільська молодь своїм безпосереднім живим і веселим настроєм. Я відпочив тут душею і відчував себе як серед своїх, наче я в своєму рідному селі на Полтавщині.

В перервах між роботою, а часто й на роботі, коли я викидав глину з двохметрової силосної ями, то думав, звичайно і про своє село, і про матір, що чекає мене на канікулах. (Більше з сім'ї в мене немає нікого).

Канікули я звичайно проводжу в тісному колі знайомих, що приїжджають на канікули, на побивку чи в відпустку з різних кінців нашої неосяжної Батьківщини.

Там багато місць нагадують мені ті щасливі дні, коли я закінчував десятирічку і любив по-справжньому, гаряче і думав про життя щастя, як про щось таке, що прийде зненацька, наче так і треба. (Наївний) От хлопець!

Ще не встигла вирівнятись лугова трава, прим'ята нашими ногами, як щастя не стало. І не стало по дуже простій причині. Я довго не писав моїй Галині, коли поїхав вчитись і, крім того, познаймився з іншою дівчиною. Звичайна річ, Галина образилась, ну і пішли непорозуміння. Словом, справа зайшла далеко і розібратись, хто був винний, було вже важко.

Звичайно, працюючи на подвір'ї в колгоспі ім. Ілліча під Люботином, я винуватив себе за безалаберну поведінку минулих днів; та думка, що можливість зустрічі і (о, радість!) перемир'я з коханою така близька, надавала мені нелюдських сил.

Так що, як бачите, я горів нетерпінням швидше поїхати на канікули.

Проїшов тиждень, і колгосп нами тепер був задоволений.

Ми ж, закінчуючи копання ями, часто йшли на став, що рік тому був загачений силами колгоспу.

З роботою ми звиклись добре, загоріли і зміцніли на колгоспних харчах.

Вечорами проносились поїзди, прорізуючи туманні сутінки світлими мечами прожекторів. Мені іноді здавалось, що це – руки велетнів, які вказують шлях в майбутнє.

В неділю я поїхав у Харків. Одержав стипендію, побрився, прибрався і поїхав «семіркою» на площу Тевелева.

В той день в парку Горького було гуляння на честь Дня залізничника. Перед тим я зустрівся з нашими, тими, що залишились

працювати на будівельному майданчику при інституті. Ми поїхали в парк і прекрасно провели час. В кінці була масова частина, танці. Знайомих нікого не зустріли... Після вечора – зразу ж на поїзд і в колгосп. Я відчув з подивом, що мене щось зв'язує з колгоспом, немов н там залишив щось близьке і рідне.

І вже під'їжджаючи до Люботина, я вдивлявся в темні масиви дерев, намагаючись пізнати ті місця, де ми працювали минулого тижня.

* * *

Закінчили копати силосну траншею ми після 16 днів безперервної роботи.

Підмівши дрібні грудки на жовтавому дні, ми вилізли і, стомлені, посідали на свіжій глині.

Закуривши, розмовляєм з бригадиром.

Яма вийшла на славу: підчищені стінки і дбайливо виметене дно радують око точністю і порядком.

Ширина – от 3 до 2,5 м, глибина 2 м, довжина – (20) 10 м.

Бригадир, літній худий колгоспник з розумними очима каже нам:

– Тут ми поставимо пам'ятний напис: «Силосна яма викопана студентами хх в дар колгоспу ім. Ілліча...»

Ми засміялися і почали розмовляти зразу всі... Посипались жарти.

Так розмовляючи, бригадир почав був дещо пригадувати з своїх фронткових буднів, коли тут під'їхав голова.

– Хлопці – на силос!..

Силос... Це значить возити бадилля молодої кукурудзи і соняшника, скошене на пні, і потім – силосорізку.

Силосорізка б'є потужним струменем зеленої маси в цементовані бункери. Стоїть (студент) людина і вряди-годи розкидає вилами масу по ямі.

Потім перетягаєм силосорізку до іншої ями, а цю посипаєм половиною, трамбуєм, засипаєм землею. Одним словом, робота весела і легка.

Того сезону нам дуже надокучували дощі, і ми змушені були майже щодня бігти рятуватись до корівника. Там перечікували часами разом з іншими колгоспниками, кого дощ змусив перервати роботу в полі.

Інколи ми змушені були бігти в штаб по дощі, і тоді дівчат-телятниць і доярки позичали нам мішки з умовою, що ми їх повернемо слідуєчого дня.

Але дощі йшли і йшли, зтягуючи небосхил важкою свинцевою завісою.

Працювали в ці дні лише мулярі на теплиці, та Серьожа Артем'єв, який возив молоко в Люботин і Харків, і вертався завжди пізно, злий і голодний.

Ми засипали під глухий стукіт дощу об дах нашого штабу, але дехто з нас приходив пізніше і, ввалючись на поріг, лявся як завжди, спіткнувшись об штангу, а потім валився, (як?) столнений на солому, застелену ковдрою.

Так пройшло ще десять днів.

Перед закінченням нашої місії мене обрали поїхати ясного і погожого дня в Люботин домовитись відносно дня і години, коли будемо від'їжджати.

Повертаючись з роботи, хлопці завжди не минали нагоди освіжитись перед обідом.

Перепливши широкими сажнями став, я з черговим по штабу (весело) виліз на траву.

Полягали, розмовляли (?) тільки про від'їзд. Перша бригада славно попрацювала на зернових, але бажання поїхати на канікули додому і ересилувало всі інші прагнення і намагання усяких товаришів залишити нас на роботі зверх плану, і ми вирішили їхати на слідуєчий день в Харків. Смачно повечерявши в них, я вже вночі повернувся до себе в штаб і розповів, як стоїть справа. Юра і Вася пішли домовлятися з головою, а ми в останній вечір дали прощальний концерт в хутірському клубі.

До ночі гуляли ми по полотну і по селу, а коли кілька хуліганів хотіли спровокувати сутичку, то комсомольці села активно підтримали нас у справі роззброєння бандитів.

[Трофеями були: декілька «.....», два кастети і фінка](*)
Ранком ми покинули гостинний колгосп ім. Ілліча.

* * *

З цим допобачення, дорогий читачу.

З пошаною до тебе (твій ...) Льоня Назарчук

(*) Тут перекресленням у квадратних дужках позначені слова, які Леонід Назарчук перекреслював, перечитуючи й редагуючи оповідання в 1970-х роках.

ЦИКЛ ПЕРШИХ ПОЕЗІЙ

Зустріч з коханою

Тільки б сонце світило по-літньому знов,
Сніг розтане від променів тих.
Тільки б знову зустрій тебе, перша любов, –
Біль в душі моїй зразу б затих.

Думав я, що забуду ті дні назавжди,
Кожен спогад віддам забуттю.
А вві сні й наяву ти зі мною завжди,
І спокою немає життю.

Що було, те пройшло, і нема вороття,
І не треба старого, о ні!
Розійшлися стежки у широке життя,
А три роки ти снишся мені!

Ніби здав я екзамени в свій інститут,
Ти дев'ятий закінчила клас;
І гуляєм ми знов, розмовляєм отут,
І майбутнє ясне вже для нас.

Ти мов ждеш мене знов, і каштани шумлять
В новім сквері у центрі села.
Безтурботний твій сміх, твої очі блищать,
Ти весела, кохана, була.

А на ранок прокинусь і йду в інститут,
Тільки все в мене валиться з рук.
І забув би, так сили нема, щоб забуть,
(Щоб)(*) Тих(**)пекельних позбавитись мук.

(*) Тут і далі в цьому вірші, а також в інших віршах перекресленням в дужках позначені слова, які Леонід Назарчук перекреслював і замінював іншими, перечитуючи й редагуючи вірші в 1970-х роках

(**) Тут і далі в цьому вірші, а також в інших віршах підкресленням виділені слова, які Леонід Назарчук дописував, перечитуючи й редагуючи вірші в 1970-х роках

Тільки б сонце світило по-літньому знов,
Сніг розтане від променів тих.
Тільки б знову зустрій тебе, перша любов,
Біль в душі моїй зразу (ж) б затих.

Племінник

Ми в одному селі із ним родились,
Нас школа поріднила ще (~~здавна~~) давно.
Сиділи разом, списували, бились,
Ходили в ліс, на річку і в кіно.

Нас малювання пристрасть поріднила,
Ми малювали кожен вільний час.
Поволі збігло в даль дитинство миле,
І от ми вже скінчили сьомий клас.

Ти був мужніший мене, ширший в плечах,
Вже навіть на губах темнів пушок.
Ми розлучились в тихий ясний вечір,
Він в технікум поїхав, мій (~~дружок~~).

І от залишився я сам, (~~без друга~~),
І заздрив трохи я йому тоді,
Бо ж в ~~ВУЗІ~~(*) вузі навчання – важна потуга,
А технікум – то легший шлях в житті.

Пробігли роки: перший, другий, третій,
Із кожним роком ми мінялись знов.
Я виріс вище друга, ширший в плечах
Я став, (~~все ж він~~) сильніший (~~був~~) його немов.

Він захистив проект, диплом в кишені.
Забіг до мене, збуджений украй.
Шлях обрано, залишим теревені;
Гуляєм, а у вересні – прощай!

(*) Тут а також в інших віршах перекресленням позначені слова, які Леонід Назарчук перекреслював, іноді замінював іншими, пишучи вірші в другій половині 1950-х років

Було нам по сімнадцять, ми кохали,
І літом тим я свято дорожу.
Роз'їхавшись, листів ми не писали.
І справи свої мовчки лаштували.
А спогади в душі я бережу.

Тепер з новим життям я міцно зжився.
Від мами лист одержав щойно я.
Між іншим – пише мама – друг женився,
І (сина) сину він (~~назвав твоім ім'ям~~) вже дав якийсь ім'я.

Ти будеш кумом, як в село приїдеш.
От так біжить життя. Ну що ж, дивись,
(Синочок по тих стежках вже скоро піде),
(Син скоро по таких стежках же піде) (*),
Син шлях обрав і по таких стежках же піде,
Де з батьком ви проходили колись.

Те, чого не стримати

Гей, візьміть мій сум за грати,
Дайте пташці заспівати –
вже пора!
Бо ще радість не пропала,
Ще кров не відіграла, –
буйно гра...
Бо, як криця, дишуть м'язи,
Дишуть Блищуть очі, як алмази, –
річ звучить!
Серед ночі юнакові
Сняться милі, чорноброві –
любо жить!

(*) Тут, а також в інших віршах підкресленням і перекресленням у дужках виділені слова, якими Леонід Назарчук замінював попередні слова під час редагування в 1970-х роках, а потім знову замінив їх на інші

Двадцять років за плечами,
Світ мінявся перед очами –
роєм днів!
Роздалися юнацькі плечі,
Рухи чітко-молодечі –
я змужнів...(*)

Червона краватка

Я червону краватку свою відшукав,
Притулив до гарячих грудей.
Років з п'ять я востаннє її зодягав,
Пломенистий трикутник оцей.
В мене стаж комсомольський росте щодоби,
Але в згадці я бачу:
Рука віддає піонерський салют –
Та це ж ти, темноока, чорнява, струнка.
Це видіння зникає. А там секретар
Руки тисне тобі і мені.
Так плечем до плеча стоємо –
І горять у руках ті білети сталльні.
І зустрілися очі твої і мої
На порозі райкому на мить.
Ох, щаслива усмішка, хоч як не скривай,
На лиці молодому горить.
На нараду активу збиралися ми,
Говорили про завтрашній день.
І крізь завтра я бачив тебе лиш одну
В ореолі кохання й пісень.

(*) Перечитуючи цей вірш у 1970-х роках, Леонід Назарчук поміняв місцями другу й третю строфи

У навчанні, роботі, у спорті і там,
Де лиш доля здавалась хитка, –
Як мені бракувало тих чорних вогнів,
Як потрібна була та рука!

Розійшлися дороги і нас розвели
По широких просторах життя.
Пролетіли два роки, та хочеться знов
До старого знайти вороття.

Вороття до старого? Ні, зовсім не так.
Ось, краватка, як спогад, лежить.
Темноока студентка, чорнява й струнка, на канікулах!
Годі тужить !!!

Змовкає шум веселої Сумської...

Змовкає шум веселої Сумської,
Спокійно сяє полум'я реклам,
І виринає з тишини нічної
Блакитноокий довгожданий трам...

Я обійшов тебе сьогодні, місто,
Від парку Горького до темних вод ріки,
По шумних вулицях, щоб пригорнутись тісно
І почерпнуть тепла з її руки.

Нам переддень не обіцяв побачень,
Та й я надій рожевих не плекав,
Гуляючи без цілей і призначень,
Читаючи щоденний рій об'яв...

Змовкає шум веселої Сумської,
Спокійно сяє полум'я реклам,
І виринає з тишини нічної
Блакитноокий довгожданий трам...

Дрижить дуга під проводом струною,
Лунає сміх, розносяться пісні.

І «Лісопарк» сміється наді мною,
І «Новоселівка» підморгує мені.

Лоліта Торрес

(пісня)

О, Лоліта, о, Лоліта,
Не забудь мені те літо!

У любого з нас, коли тебе не чути,
Мука в серці, і не можем ми заснути.
Так мелодії з іскристими словами
В сотий раз із болем згадуються нами.

О, Лоліта, о, Лоліта,
Ті пісні – отрута скрита.

Звуки пісні, що розноситься по залу,
Що співа собі студент її помалу,
І слова ті – западають так у душу,
Що лише одну «Куїмбру» слухать мушу.

О, Лоліта, о, Лоліта,
Ти піснями знаменита!

Як заводять в гуртожитку радіолу,
Я сідаю у знемозі десь до столу.
Навіть часто, у годину вирішальну,
Раптом чую знову я твою «Прощальну».

О, Лоліта, о, Лоліта,
Забуваю все на світі!

І моя кохана бачить на екрані
Крізь непрохану сльозу, немов в тумані:
Соледад Реалес, тугою повита...
Ти – причина, що сльоза її пролита!

О, Лоліта, о, Лоліта,
Не забудь мені те літо!

Кришталевий струмомок

(пісня)

Встали з поїзда ми десь о другій годині;
І під літнім дощем юний Харків промок.
В ряд стояли таксі, по асфальту в лощині
Дзюркотів, не вгавав кришталевий струмомок.
Дзінь! Дзень! – Кришталевий струмомок...

Оповила теплом і зустріла квітками
Нас з тобою, дружок, перша харківська ніч.
І, як мати дбайлива, своїми руками
Посила вогні і вказівки навстріч.

Хоч і кепські були серед ночі в нас справи,
Та ми вірили вперто, що щастя десь тут.
Ми побачили гурт (?), підійшли до об'яви
І сказали: «Дивись, та це ж наш інститут».

Літній дощик ущух... Тільки вітер грайливий
Пролітав в вишині по гілках тополів.
Ми пішли по Сумській. Молодик соромливий
Так спокійно сіяв між рекламних вогнів.

Затихало навкруг... Щойно вмитий росою,
Ми зненацька знайшли чарівний той куток,
Де фіалки ростуть, вічно пахне весною,
Де альтанка стоїть «Кришталевий струмомок».

Зупинилися тут ми від щирого серця.
Друг сказав жартома: «Let us now to smoke!»
Закурили «Прибой». Витікав із озерця
Дзінь! Дзень! – Кришталевий струмомок...

Ліхтарі цей басейн осявали прозорий,
І плакуча верба нахилилась в журбі.
Відбивались в воді мерехтливії зорі,
І вкривали монети все дно, далєбі!

* * *

«Кришталевий струмомок» люблять всі харків'яни.
Тут знаходять вони прохолоду і тінь.
І як прийде весна, насолодою стане
Опускати монети в прозору глибіню...»

Після ночі тії не було тії днини,
Щоб не згадував я, як найкращий урок,
Як нас Харків зустрів, як дзюрчав без упину
Дзінь! Дзень! – Кришталевий струмомок...

Солов'ї в Лісопарку

Шоссе двигить під тисячами шин
На всьому протязі: від парку і до «Арки»...
Стемніло вже, горять вогні машин,
А поряд – солов'ї співають в Лісопарку.

Один прозаїк так колись сказав
(Напевне не ступав ні разу тут ногою)
Я добре ті слова тоді запам'ятав:
«Весь Харків смачно пахне пилюгою...»

Для мене Харків – це не тільки дим,
Що завжди стелиться над заводським районом.
Його не знаю й запошеним таким,
Ба, навіть справу мотивуючи сезоном.

Настане час і зовсім зникне дим,
І Харків вище ще свою підніме марку
З повітрям чистим, з людом молодим.
Там буде солов'їв – як зараз в Лісопарку!

Гарячка студентських буднів

Критично так дивиться сонце з вікна
На наші буденні справи:
«Гей, Віктор, вставай! Гей, Ляоня, вставай!
Немає Поїйте гарячої страви!»

Але найчастіше буває не так:
В безчерві схопились на ноги.
Звичайно, без лишньої думки про сон
І сповнені тільки травки (?).

А дзвоник все дзвонить, одномить немов,
Розгонить юрбу зпозарання...
Набились із нижніх і верхніх дверей:
«Проджору – наше вітання!»

«Ну, що за причина?» – «Трамвай зіпсувався!»
«Не вірю я вам ані трошки;
Ну, добре, розходьтесь. А ви, – показав, –
Ось тряпка, і витріть всі дошки...»

І той, що останнім заходив у зал,
Застуканий прямо з дороги,
Під оплески дошку «шурує во всю»,
А лектор вже звівся на ноги.

Пройшовсь по паркету, на кафедрі став,
Почав свою річ по дорозі...
І триста голів, що вертілись весь час,
Донизу схилились в тревозі.

Із лекції – кулею – лекція знов.
А там, на перерві, – підмога.
Буфет, магазин, ресторан чи кіоск –
Кому куди краща дорога...

З'юрмилились під кленами, ходять, сидять...
Подружки, як завжди, під руки.

Перерва коротка, і то є такі,
Що терплять танталові муки.

Так глянеш, послухаєш – тільки жаргон,
І чомусь пригадуєш бурсу,
Хоч дуже приблизно. Та й те ще сказать,
Що хлопці ці – з першого курсу...

Думки крізь сон

Я засинаю з думкою про тебе...
Крізь забуття легким крилом примар
Злітає сон. Важка завеса ночі,
Мов думами, покрита роєм хмар.

Тріпоче стиха листом на вишніні
Холодна ніч, зітхаючи про те,
Що не сказав раніше я Галині
Те слово, що для нас (---) було святе.

Мені воно – металу грім жахливий,
В який вплелось життя моє повік...
Мені воно – і погляд соромливий
Тих чорних вогників з-під трепетних повік.

«Intermezzo»

От знову трепетно сплелися наші руки...
Ця зустріч, як в п'ятьмі – проміння світлячка...

Крізь марево ночей, – знай, Галя, – думи-муки
Терзають знов твого невдаху-земляка.

Планеристи

Світає день, і пружною ходою
Я по асфальту різку тишину.

Ранкове небо синє наді мною,
І ліс шумить, прокинувшись від сну.

У 5 годин крокують планеристи
Через Помірки в ранішній імлі.
Широке поле – щоб було де сісти
І звитись в вись з нагрітої землі.

А ось і він, наш красень «Бро-дев'ятий»,
Немов стомившись, легкокрилий птах
Присів і стих, струбцинами обжятий,
З брезентовим капотом на плечах.

Коротка перекличка. Віє вітер.
Трава стоїть, сивіючи від сну в росі.
Розконтрюєм машину зразу всі
В гарячці (аж прилип до спини світер).

І от назустріч сонцю, крізь туман,
Ми з планером мчимось на майдан.
Збиваючи роси рясні дощі,
Мокріють ноги зразу, як хлющі.

І гострий штопор, звільнений від сну,
Врізається у землю весняну.
Заводим планер, клацає замок;
Амортизатор на крюку промок.

Знімаєм інтерцептор із крила,
На нас холодна насува імла.
І тільки сонце сушить нам тіла,
Йому в цей час і шана, і хвала!

Інструктор перший пробує політ,
Сіда в кабінку, все кругом як слід.
«Гей, вибрать слабіну!» – бринить канат,
І серце б'ється радісно стократ.

Інструктор тисне спусковий ричаг.
Глухий удар. Свист вітру. Різь в очах.

Амортизатор падає з крюка,
Земля внизу, росиста і вога.

Біжить земля, сто метрів, двісті, знов...
Педаль і ручка – планер вниз пішов.
І потім робить коло по росі,
Вертаючись назад в стрункій красі.

Напружені хвилини сподівання,
Польоти у безхмарній вишині;
Ну як спокійно так, без хвилювання,
Ти можеш весь злетіть, скажи мені.

Хвилюєшся, закріплюючи шпильку
На поясі, що з планером вона.
Кермо спокійно провіряєм тільки,
А там – амортизатор, як струна.

І тільки, приземлившись на дві «точки»,
Тримаєш планер в (~~рівновазі так~~) ранішній імлі,
Щоб виросла «п'ятірка» замість точки
В «щоденнику (~~повітряних атак~~) польотів на крилі...»

Intermezzo

Бувають дні, коли краса
Тії знайомої дівчини
Іноді робить чудеса
Із юнаком... У ті хвилини,

Забувши денний ритму стук
І пил, і дим на небосхилі,
Положить він на пару рук
Своє чоло. Видіння милі...

... Теплом розморених машин
Зітхає цех. І клапті звону

Пливуть настирливо з вершин
Того монтажного полону.

Там, де метал із краю в край,
Поміж другими ковалями,
Стоїш і ти, мій світлий рай,
І сяєш чорними очами.

Сповзає вниз косинка біла,
Пашить обличчя, наче жар.
Ти пару ніг струнких закрила
Під байку лижних шаровар...

Обвила джемпером барвистим
Свій стан гнучкий і грудь круту,
Ще й запаслась платочком чистим,
Щоб ним наводить чистоту.

Студент
(поема)

*Присвячується українському
радянському студентству*

Товариш, мій герой, неначе
На мене схожий де в чому:
Ті ж двадцять літ, така ж і вдача;
(Ачим) але й інакший – (не-пойму) все в цьому.

Закінчивши середню школу,
Одержав золоту медаль.
Був активістом комсомолу,
Та трохи гордий був, на жаль

Той рік знаменний був для нього хлопця (*) нього:
Його кохала (Галля) Валя Шпак,

(*) Тут, а також далі по тексту підкресленням і перекресленням виділені слова, якими Леонід Назарчук замінював попередні слова під час написання поеми в 1950-х роках, а в 1970-х роках замінив їх на інші

Як активіста – (комсомольця) і такого,
Що (так) і змужнів, і виріс так.

В процесі спільної роботи,
Завжди бувавши разом з ним,
Вона ввійшла в його турботи
Видінням чистим і святим.

Та він в життя направив кроки,
Немов Колумб за океан,
Щоб приближать рожеві (стропи) сропи;
І там, де світ ясний, широкий
Хтів (мать) мати з (Галиною) Валею «роман»...

І на побачення таємні
Він поспішав, як і раніш.
І в літні ночі теплі й темні
Юнак співав (ще) все голосніш.

Не поспішаючи, з побачень, –
В карманах руки, – крокував.
Не придавав їм сильних значень
І тихо щастя смакував.

І тільки, стелячись надворі
У гущині вишневих віт,
Її слова вчував суворі:
«Ах ти, (дивак) хлопчак, я йду, привіт...».

Чому «дивак» «хлопчак»? Тому що (Галю) Валю
Він в клуб на танці не водив,
(Не) хоч звав в кіно, прощавсь без жалю,
(Мов не любив, а світ нудив).
Неправильно це він робив.

В червневий день колись, на лихо,
Її зустрів в шумінні трав,
І битий час просидів тихо,
І навіть не поцілував.

І фарба сорому палкого
Вкривала щоки (Галі) Валі Шпак:
«Його кохаю я одного,
Та тільки час (марную) стрибаю (?) так...».

Він був (дивак) хлопчак. Духовну (бідність) (слабкість) дрібність
Він (проявив) бачив скрізь за кілька літ.
Лиш (чув) знав моральну необхідність
Її проводить до воріт.

Він був (дивак) хлопчак, бо в час признання
Була відвертою вона.
Він – мов погодивсь на кохання –
В цьому була його (тяжка) вина.

Ти скажеш, друже: «Неможливо,
Щоб так траплялось в молодих».
Так я скажу тобі правдиво,
Юнак Що хлопець був якраз із тих,

Хто, призиравши власну слабкість,
Не міг сказати їй того,
Що дружба з іншою не в радість
Була для нього, а чого?

Бо з нею він беріг (свою) свободу,
Дружив для красного слівця.
(Не хотів, мов, лицемірить зроду),
Ні, не хотів він лицемірить
(А...) Не лицемірів до кінця!

* * *

Із атестатом у дорогу
Андрій (так звали юнака)
Зібрався до Кривого Рогу.
Нове життя його чека.

Була в Андрія давня мрія,
Про те ми скажем зараз тут:
Мав стати домом для Андрія
Гірничо-рудний інститут.

Як в деяких синків і дочок,
Зв'язків у нього не було.
Сказала ненька: «Їдь, синочок», –
І він покинув те село,

Де з Конституцією разом
Він народивсь і де зростав
(Сім'ю покинув батько з часом,
(Раніш) Раньше ніж син на ноги став).

Сільські немощені дороги,
Лани колгоспного добра.
Земля, як свідок перемоги
Побідоносного Петра.

Диканські степи, хуторочки,
Змією Ворскла виграє.
Полтавщина! Її садочки,
Де він (почав життя) дитинство вів своє.

Земля майбутнього – України,
Що вибрала великий путь!
Земля Андрія (і Галіни) й Валентини
Ех, славні справи їх зовуть!

Зовуть і кличуть в час (прощання) світання.
Крилом в останній раз вітряк
Махнув із ферми на (світанні) прощання
Й пропав в тумані мов маяк.

Лилась асфальтова дорога,
Кивали тополі: «Прощай,
Тебе чекає перемога,
Нове життя і (привольний) чудесний край».

І залишалися могили в цвітінні соняшників;
Знов вони розквітли, повні сили,
Як ще в дитинстві, і будили
Чуття і обновляли кров.

* * *

І поміж сірих териконів,
Кар'єрів, фабрик, димарів
Андрій про соняшники думав,
Не міг забуть і чорних брів.

Там встав в широкім котловані.
Той незнайомиць, той маяк,
Край криворіжський у тумані
Липневих злив і сірих мряк.

Андрій веселою ходою
По бруку міста-трударя
Крокує. Думою одною
Своє чекання звеселя.

(А) Але (злая) зла доля вже чекала,
Готовий був її сюрприз.
Вона прокинулася, (помчала) здавалось,
Щоб тут нахабу кинуть вниз.

І кинула (:) ж. Цей день нагрів, в
І вчувши злую гіркоту,
Андрій (спочатку ледь) був мало що не плакав
І кляв комісію оту.

(В той день умерли) вмерли сподівання
Що навіть прийшли переконання
Що! Тиск крові? Не може бути!
Ну що ж, даремні нарікання,
Час є; на поїзд і – у путь.

* * *

Надія (серце) душу зігрівала(:),
(«Мене») Що десь у іншій місці ждуть(»).

На цей раз мати проводжала
Андрія в Харків, в близький путь...

* * *

А перед тим зустрілись двоє.
Пройшлись тихесенько садком.
Сміх забринів; і от обоє
Вмостились тихо під (грибок) садком.

Дощ накрапав і блідий зрідка місяць
На молодь тихо поглядав.
Юнак змінився і похуда:
«Ще, (Галю) Валю, залишився місяць...».

Враз опустились тихо плечі,
Сяйнули сльози з темних вій:
«Писати будеш ти, доречі?», –
Сказать хотіла «любий мій»,

Та змовчала. «Що ж, він красивий,
(Але чогось не вистача...)
Вже буде більш в тому всього.
Ну, він такий не пустотливий,
(І все негайно) Зате не все він підміча...»

«Чому мовчиш?» – «А що казати...»
«Сумуєш, що не поступив?» –
«Ні, (Галю) Валю, годі сумувати –
(Веселий) Любити буду, поки жив!»

І знов задумались... Галина –
Про те, що він (не долюбив) її звільнив.
В зубах покусана травина
У нього... Він мов (що) щось (згубив) знайшов,

Щось те, (про) що хотів сказати Валі,
Таке величне і значне...
«Андрій... Дванадцять... Жде десь мати...
Пора...» – «(Не) Ну, покидай мене», –

Хотів сказати, та тільки стиха
Зітхнув, як сотні раз раніш...
(«А я чомусь боюся лиха»), –
«Будь смілим і не буде лиха», –
Сказала (Галля) Валя голосніш...

* * *

Нічні гудки. Шум пару, звони...
Квітучу зелень дощ кропив,
Коли вони зійшли з перону,
Селянських двоє юнаків.

Липневий дощ вщухав поволі.
«Красива ніч», – сказав Андрій.
І поспішали мимоволі,
Бо вже за північ.

Андрій веселою ходою
По бруку міста-трударя крокує.
Думою одною своє чекання звеселя.

Їм мерщій вказала шлях нічна сторожа:
«ХА! – направо. І отут під'їзд.
Чавунна загорожа».
Авіаційний інститут.

Послала друзів необхідність
Заночувати де-небудь.
І уяви на їхнім місці
Себе любий і там побудь!

Хто був у Харкові й не знає,
Як квіти пахнуть на Сумській,
Хай неодмінно завітає
І прогуляється по ній.

Ледь шелестить верба плакуча,
В воді купаючи листи...
А поряд з цим – «Бесаме-муча»
Гримить із парка з висоти...

Біленькі арки виглядають,
Навскіс обвив їх дикий плющ,
Її весь Харків називає
Альтанка «Кришталевий ключ».

Все місто тихо засинало,
Підвівши добовий баланс,
Лиш репродуктори горлали
То дикі джет, то романс...

Під цю от музику «небесну»
Заснули наші друзі вмить.
А потім – марення чудесні
Враз обірвалися. Стоїть

Сам символ тиші і порядку,
Товариш міліціонер:
«Як паспорт ваш? Усе в порядку?
Ну, і чешіть звідсіль тепер...».

Прийшлося розмову припинити,
І символ влади застеріг:
«Якщо вас будуть потрошити,
Кричіть до нас за крайній ріг...».

Залишив хлопців він на місці,
Сам козирнув і відійшов.
Андрій підвівсь, зробив зарядку;
Друг закурив, гулять пішов.

Прошло, напевне, з півгодини,
Андрія хтось штовхнув у бік:
«Громадянин, та ви ж людина!
І як він спить, цей чоловік?»

Минула ніч. Зайшовся ранок.
Обурений (квартал, нічний) Андрій такий:
Під сон найкращу із альтанок
(Облюбував) Навколо все народ чужий!

Світа. Ранкова прохолода
Стріча зорю в росі кущів.
Гудки мовчать іще. Заводи
Обмиті марезом дощів...

* * *

Ех, друже, що буває краще
Поривів юності палких,
Що гріють нас животворяще
(З потоком) В потоці років гомінких!

Ти – молодий душею й тілом,
Тебе живить вогонь подій,
І серце все б чогось хотіло,
Отихсь незвіданих (подій) надій.

Життя – любов, життя, як пісня,
Ти сам – творець життя свого,
Щоб поважав, любив ти міцно
Себе не тільки одного.

Хороша справа – творчий вогник,
Логічна сила міркувань,
Невтомність вдачі, віра в поклик,
Реальність планів і завдань.

І щастя трепетно чекає
Свого хороброго творця;
Та той його лиш досягає,
Хто завжди (юний) мужній до кінця.

У праці юні поривання,
І свіжа юність на балу,
І юна впертість у чеканні,
І юна твердість в час прощання
З життям в ворожому тилу.

Для тих, кого терзає мука
Образ і заздрощів глухих,

Одна лиш (юність) мужність запурука,
Що Вони не (стануть) будуть серед тих,

Хто час марнує на чужині
З легкої примхи бувших літ,
(І не бажа добра Україні)
І не добра бажа країні,
(А в злобі кличе сотні бід)
Та і не робить все як слід.

Мільйони молоді на світі,
Ти всім добра бажаєш їм,
І от (відтак) тому в такому світі
Ти (юний) мужній розумом своїм!

От кажуть – юність невгамовна
І нерозважлива, немов
Холодний ум, як зрілість повна,
В (сімнадцять) дванадцять – лиш гаряча кров.

А от Андрій – юнак із (перцем) серцем, –
Одним палав, між інших дум,
Щоб поєднать гаряче серце
І свій (холодний юний) такий цікавий ум.

* * *

Аж ось на довгім перегоні
Трамвай гуркоче і стриба.
Годину їхав у вагоні
У Лісопарк Андрій Журба.

Блищать сталеві струни колій
Поміж рядами тополів.
Гілля розлоге дуб підвів
Обабіч на галяві голій.

Дуби Сокольників величні
Встають крізь вранішній туман.
Тут всі умови кліматичні
Для відпочинку харків'ян...

Шосе асфальтового стрічка
На Курськ, Орел і на Москву,
А там – будови п'ятирічки
Перед очами на яву!

Ростуть Помірки з кожним роком,
Що (день) місяць – (те) корпус – чисто, влад,
Де був пустир під самим боком
У міста двадцять літ назад...

А тут – поглянь, мій юний друже,
Ходив Макаренко, яким
Гордишся ти, він нині служить
Взірцем (ідейності) товариства святим.

І одривуть далекі роки
В твоїй уяві молодій,
Згадаеш ті часи жорстокі
В кипінні помислів і дій.

* * *

Журба Іван zostавсь без рідних
Від громадянської війни,
Та ось стають бродяги бідні
Всі для Макаренка – сини.

Він слав учитись активістів.
Мінялись злодії, старці
У цій колонії під містом
В його повчаючій руці.

І як Журбу погнав неспокій
Відразу ж стать робітником,
То перед сином шлях широкий,
Перед Андрієм – юнаком.

Прийшла війна. Журбу нещадно
Скосив ворожий кулемет
Скосив потік ворожих куль.

А син рішився безоглядно.
ХАІ. Просторий вестибюль.

Немов вві сні. Приймальні зали.
Абітур'єнтів шумний рій...
У гуртожитку спочивали
І кілька суток потім ждали
Своєї долі, ну і їй.

Набридли злі випробування.
Їх прийняли. І «доля зла»
Всміхнулась тихо на прощання:
«Заняття з першого числа...».

* * *

І рідний дім, і сад зелений
До тебе тягнеться віттям.
Змінився рух життя шалений
Думок неквапних (забуттям) відбиттям...

Шліфують сили ми могутні.
Горять серця... І знов, і знов
Прожиті дні для нас мов будні,
І лиш окремі, незабутні,
При згадці нам хвилюють кров.

Тобі сімнадцять і мені.
От-от вже збудуться бажання...
І благородні поривання...
Люблю! Люблю! Душа в огні!

Пурхнуло з батьківської хати
Зухвале серце в височинь
З бажанням жити і страждати,
Шукать для серця героїнь...

Не повернути нам старого
І не прогнати забуття,
І не побачиш ти нікого,

Леонід Назарчук: «Що було, те пройшло, і нема повороття...»

Хто б в хвилях вальсу випускного
Тверезо зважив все життя.

За стіл, обляпаний чорнилом,
Ти сів тепер в останній раз.
Рука із чиркою знялась,
Прощаючись з дитинством милим.

Тебе добром згадає школа,
Сплакне дівчина (з тужних дум) наобум.
Невже все це отут навколо
Тебе не викличе на сум?

І берег Ворскли у тумані,
Лози стрункої тихий шум,
Холодні роси на світанні, –
(Не викличуть той ніжний сум?)
Не родять сум?

Зелений гай на косогорі,
Де ми блукали наобум;
Криниці лісові прозорі –
(Не наведуть тебе на сум?)
Невже не визвуть ніжний сум?

Велопрогулянки за містом,
Тим шляхом, що веде до Сум,
Що особливо теплим змістом
Життя сповнялось – (ось він, сум!) був не сум.

І він підніметься ще зранку
У день прощання із селом,
І непомітну в серці ранку
Роз'ятрить згадок (тихим злом...) помелом...

В вікно вагона пил летючий,
Твій поїзд бігу не спиня;
І тільки серця біль пекучий
В згасанні сонячного дня...

Отак Андрій в думках прощався
З усім, що серце обняло.
Тимчасом вечір наближався
І обгорнув (старе) усе село...

Зоря вечірня зайнялася
В тремтячій мареві тепла,
І тихо-тихо піднялася,
І знов на згадки навела...

Сім'я вечерея коло хати.
Усмішка в мами на лиці.
Говорять, що в дорогу взяти
Перед від'їздом. А в кінці

Тії сімейної вечері
Зайшов товариш юних літ
І, причинивши швидко двері,
Він радо кинувся: «Привіт!»

Потисли руки молодече,
І хмара диму піднялась
Від цигарок. І друг, доречі,
Спитав Андрія: «Влаштувався?»

«Ну, молодець! Що ж, ми, студенти,
Задать повинні зараз тон.
Ми в суперечках – опоненти,
Та завжди ловимо моменти,
Щоб заспівати в козлетон!

Ех, ти, студенте, любий друже,
Ти пий любив тоді не дуже, –
Сказав дружок і підморгнув, –
А я того ще не забув,

Як раз ми свято відмічали...
Яке пак?.. Свята не було!..
На іменинах!.. Всі мовчали,
А ти горлав на все село...»

Андрій це згадував (гидливо) дбавливо,
 Бо не любив і не хотів
 «Перебирати». «Це не діло», –
 Йому (тоді ще) (товариш) (його слимак) свій мозок говорив.
 «Лиш той мужик, що добре б'ється
 І п'є, і курить, аж гуде.
 Де козани – сивуха п'ється!
 Тому Любий із них не пропаде...
 І від дівчат я встиг почути,
 Андрію – друже, що мов ти
 Немов гордишся з ними дуже
 І поглядаєш з висоти». –
 – «А ти від них почуєш інше.
 Про тебе скажуть: «От герой,
 і п'є, і курить». А вірніше,
 Що скажуть з притиском: «Це той...».
 І розсміялись. За хвилину
 Перехилили грам по сто,
 Та й поспішали: той Галину
 Побачить; друг – чекать авто,
 Бо мусив бути вже в дорозі
 У технікум, де він навчавсь.
 Пішли. І тільки на порозі
 Стояла мати у тривозі
 І слухала, як син (еміясць) добзавсь...
 І серце матері не зрадить,
 Підкаже правду, не змовчить.
 Сказати треба, не завадить
 Цього «товариша» віднадить
 Від сина... «Ех, його ще вчить...»
 Ні, мамо. Серце материнське
 Тут помилялось, бо Андрій

Обличчя друга сатанинське
 Вже знав і міг сказати їй,
 Що він не схибить, не промаже,
 На стежку хибну не впаде.
 Від нього тінь і (там) тому не ляже,
 Що слово (чесності) чесне і тверде.
 * * *

Він відчував себе щасливим.
 Летів на звук дзвінких гитар,
 Зустрівсь... той погляд соромливий
 І світ очей, і (тайний) так... (?) жар...

Галина бачить переміну
 У поведінці юнака.
 І (тиха) гучна радість за людину
 (Теплом) Йому у серце проника...

Відтак вони заговорили,
 Немов лиш вчора розійшлись,
 Лиш нічку темною спочили,
 І на світанку знов зійшлись.

Так танцювали під каштаном,
 Із тіні в світло, з світла в тінь,
 А очі в неї – мов туманом
 Заволокло нічну сутінь.

Були слова, що забувались,
 Та не забути ті слова,
 Що тут на танцях промовлялись
 І ніжним поглядом скріплялись,
 Що всю істоту обвива.

Годин у десять розійшлися.
 Всі йдуть гулять на тротуар.
 От і вони удвох пройшлися
 Під руки між шумливих пар.

Вони ідуть. Душа співає,
І щось хвилює, тисне грудь.
Рука в руці, і кожен знає,
Що їм допізна разом бути.

Ідуть, вітаються знайомі;
Він неухажний і смішний,
Оцей юнак, (ще) що молодий,
(ще) Що у дитячому підйомі.

Вона говорить, невгава,
Горить її весела вдача;
Оця дівчина бойова
Тепер закохана, (неначе-) «Юначе,

По правді кажучи, (із ним) з тобою
Сьогодні зустріч вирішальна».
Яка година? А, між тим,
Раніш вона була прощальна.

Сьогодні? Що йому сказати...
Сьогодні він немов в ударі!
Облиш... Іще раз повертати?
Он глянь – пішов твій друг у парі...

Вона? Куди їй поступати?!
Ну ще, мій друже, невідомо,
Ще цілий рік... Тобі аж п'ять?
А будеш їздити ти додому?

Вона зуміє доказати,
Що і медаль не так вже трудно...
Ну-у, розкажи!! А що, як п'ять!!
Ні, зовсім бути із ним не нудно!

Хто він? А що, не все одно?
Ну ні, не буду, мій Андрію...
Я тільки так.. Тепер я знов,
Як в перший раз, тебе жалію...

От поступив ти в інститут...
Як добре... Вже нема вагання...
І нічого робить вже тут...
А що? Невже? Невже кохання?

«До кого?» – Усмішка, уста,
Мов дві пелюстки, розтулила;
Через плече – коса густа...
(Чому ж ти) І Галя голову схилила,

«Моя голубко?! Глянь, засмієсь,
З тобою ми завжди сміялись;
Сама боїшся? Так не бійсь,
Я (приведу) проведу», – і зазмагались...

Ласкаві очі осяйні
Сміялись місячним промінням
З-під чорних вій. А от сумні
Зробились... Тихе шепотіння

Злетіло з губ: «Поглянь навколо,
Глянь, хмарка місяць обняла.
Я не забуду це ніколи,
Ні, не забуду». Узяла

Його міцну широку руку
В свої дівочі... Стук сердець.
Вони відчули (ніжну) трепет, муку,
Кохання вірного вінець.

Відчула ти безпомилково,
Що він з тобою вже навік.
Із-під опущених повік
Це вогник радісно промовив.

Вітрець повіяв пустотливий
Теплом з нескошених хлібів.
Сказав йому: «Який щасливий...».
На вітрі чуб затріпотів.

В Андрія серце розкривалось
Під ніжне шелестіння трав,
Що їм покійно в ноги слались
І чистим сьайвом заливались,
Що з неба місяць посилав.

Тріпоче став, зітха, вологий,
Десь збоку шепче осока.
Стежинка вниз веде полого,
А там вже рівна і стрімка

Вода зі стоком розмовляє.
Десь з гаю чуть дівочий сміх.
На греблі човен спочиває,
На самоті чекає їх.

О, друже, скільки насолоди
В нічних катаннях на човні.
Обнімеш милу, про негоди
Забудеш враз – повір мені.

Вона погляне пильно в (вічі) очі,
Головку схилить на плече,
Пригорнеться і опівночі
Тебе обійме гаряче.

Чи може зіпреться грайливо
І перегнеться – потримай,
Нарве латаття і дбайливо
Вся (~~закохується~~) заквічається, мов гай.

Пливи, мій човен, грайте хвилі,
Весло, спочинь, бо зараз я
Цілую (Галю) Валю в губи милі,
Обняв за стан. Мое ім'я

Вона тихенько промовляє,
Уся горить, немов в огні,

І соромливо (поправляє) розтріпує
Чуб, що (розтріпала) так личить у мені.

Проходять берегом дівчата...
Ми завмираєм. Давить сміх,
Та мовчимо. Кохання свято;
Нам зайва тут присутність їх.

Пливе туман понад водою.
Холодні роси на зорі...
Дівчата пружною ходою
Спішать до ферми на горі.

* * *

(†) Ми засміялись. Тихо в воду
Весло пірнуло. Він гребе
І дивиться на (дивну) красну вроду,
І шепче: «Я люблю тебе...».

Так сталося перший раз в житті,
Вони прощались на (світанні) світанку.
В чеканні сонячного ранку
(Село) дримало місто в забутті.

* * *

Андрій поїхав в інститут

.....
.....
.....

Андрію, ти своєї вдачі
Не зрозумів в ті перші дні,
Чи, може, ти життя задачі
Тоді рішав, немов вві сні?

Своїми власними руками
Кував ти долю юнака.

.....
Ось цей юнак курить звика,
Марнує час між (диваками) хлопчаками,

Такими юними що тоді
Й такими різними, що годі
Вже й говорить; не здав тоді
Переконання при нагоді.

З високих мрій юнацьких років
Тоді розтратив не одну,
І в інституті з перших кроків
Не міг ужитись, і війну

Оголосив переконанням,
Став (диваком) хлопчаком – чому і як?
Бажав добитися признання
І став Андрій студент-(дивак) хлопчак!

Талановитий, але впертий,
Різкий, наївний і чужий,
Він часто ладен був умерти,
Щоб доказать, що він такий!

Безсонна ніч міняла вдачу,
І безсистемні навчання
Збивали пил. Андрій неначе
Весь опускався навмання.

Важкий (характер) хлопчак – тут говорили.
А там замкнувся, похудав,
Втрачав бажання і безсилий,
Нудячи світом, марнував.

Найкращі дні лежав на ліжку,
Читав, курив і раптом знов
Являвся різко, ніс насмішку
(Неврівноважених) Нових і трепетних розмов.

Станки він полюбив душею
І креслив так, як фахівець,
У планеристів став душею,
Всі пристрасті звів нанівець.

Теоретичний курс навчання
Пройшов по планеру, та тут
Пішли дощі. Літатъ бажання
Прийшлось відкласти. Інститут.

Ставав вже тим, про що він мріяв.
І (теплі) рідні мамині листи,
Що не спізналися прийти,
Були зв'язком з селом (Андрія) Опішня.

* * *

І перший лист своїй коханій
Він написав за кілька днів.
І настрої свій тоді поганий
Він скрив з зітханням, як умів.

І потім відповідь дбайливу
Студент одержав із села,
Перечитав, ходив щасливий
І вперше ніч («мій любий, милий»)
Спокійна й радісна була.

«Я вірю в тебе, я щаслива.
Ти покохав і я живу
Одним тобою. Я смілива
Тепер в житті і щастя зву.

Працюю пильно над книжками,
Так хороше минають дні,
І тільки довгими ночами
Не спиться інколи мені.

Я вчу, екзамени зумію
Близкуче здать в десятий раз,
Щоб вчитись далі в добрий час,
Я хочу вчитись, мій Андрію!..

І пройде час буденних справ,
І дні напруженої праці,

І ти, що днів не марнував,
Зі мною на замерзлий став
Поїдеш допізна кататись...».

* * *

Ти їдеш довго. Ліс осінній
Тобі назустріч випливає.
Ось лісопарк. Тут сині тіні
І блякла висохла трава.

В трамвайній давці ти сьогодні
Не задрімай, як той юнак,
Що подивляє сон дрімотний
Під стук коліс, під жарти сотні
Веселих хлопців (~~—от дивак!~~) (от чудака!) (от хлопчак!) і дівчат.

В снігу асфальтова дорога
Морозом спована дзвінка,
І пробира тебе тривога,
Щоб не спізнитись до дзвінка.

І тільки шум полинув з паром,
Андрій примчався, роздягнувсь,
З тим поздоровавсь, з тим зіткнувсь,
Побіг, (~~мов кинутий ударом~~) палаючи як жаром.

На хімії Андрій очима
Жартує зрідка до сусід,
А на перерві, слід не слід,
«Блоху» ґорлають під дверима.

О, славний Креч, ти добрий хімік,
Зелінський був для тебе друг,
Хоч для студенточок-подруг
Своїми жартами (він) ти цинік.

Розклавши (тисячі) декілька пробірок,
Протер пенсне в десятий раз,
Розмова з «еканням» велась,

Креч поглядає на одвірок,
Де лаборанти ждуть весь час
Нагоди, щоб (~~розважить~~) повчити нас.

Отак Андрій запам'ятає
Доцента Креча назавжди.
Він, стиха кречкучи, води
З мензурки в колбу наливає...

Електрозвоник дзвонить з хрипом,
У вестибюль заходить Шуп,
Другий веселий балакун.
Андрій, знайомсь з веселим (лиском) (долгом) другом.

Лекційна, столик кафедральний,
Ще традиційний з давніх бурс.
Це – матаналіз «театральний»,
Де завжди рев і сміх повальний,
Бо Шуп читає вищий курс.

І ми усидчиво терпіли,
Страждали з сміхом 100 хвилин;
Писали сильно швидко, він один
Нас квапив так, що ми потіли.

Короткий зріст і сивий волос,
(~~Ще~~) Йде (й) коло дошки біготня.
Шуп мав на диво владний голос,
Кутив «Казбек» під час занять.

Він (~~кожен жест свій~~) атмосферу (театральню) театральну
Підсилить димом тютюню,
І (атмосферу димну цю)
кожен жарт свій димний цей
Стрясає сміх наш: «(Шуп) О – похвально!»

Біжать години. Вечоріе...
Схиливсь над кресленням Андрій.

В лиці багрянець тихо мліє,
Навіяний туманом мрій.

Схилились юнаки, дівчата,
Розчервоніли, наче мак.
«Де ти тепер, моя відрода?» –
(журливо) Так сумно думає юнак.

Деталь обмірює квапливо
Із штангельциркулем в руках.
Ростуть ескізи всім на диво
На безкінечних сторінках...

* * *

Ранковий промінь впав на ганок,
Зими холодний поцілуй.
Сніжок іскриться, мов серпанок.
Андрія, сонце, поцілуй,
Що здав екзамени свої
На першій сесії в ХАІ.

Засяяв золотом кристалів
Морозний накіп на вікні.
Всміхнувся ряд відмінних балов
У заліковій книзі. Ні,
Журба позицій не здає
І (лиш упертішим) більш упевненим стає!

Ось він дрімає безтурботно,
Такий щасливий в перший раз
За все життя. Чоло дрімотне, а
Хоч Іноді (усміхнеться) всміхнеться враз.

Андрій залишився (:) Андрієм,
Ба, (може) тільки виріс і змужнів,
Та ще життя пізнати зумів,
(Так як про те ми тільки)
Про це ми часто зараз мрієм,

Хоч був тяжкий для хлопця путь,
Він все пройшов не як-небудь.

Життя незгод відкривши вперше,
Прийшов ти, друже, в інший світ,
Щоб у свої сімнадцять літ
Дивитись вдаль, в минуле (стерши) спершись.

То ж щастя новий день припас –
Ти стрінеш (фалю) Валю в добрий час!

Були зв'язком з селом Андрія

ЗМІСТ

Про автора	3
Вступ	5
1. ЩОДЕННИК ЛЕОНІДА НАЗАРЧУКА (березень 1952 – березень 1954)	15
2. ОПОВІДАННЯ ТА ВІРШІ ЛЕОНІДА НАЗАРЧУКА (друга половина 1950-х)	31

Книгу видано за фінансової підтримки:

Олега Кулініча –
народного депутата України

Олександра Путрі –
депутата Полтавської обласної ради

Віктор Міщанин.

Леонід Назарчук: «Що було, те пройшло, і нема вороття...»

(шкільні щоденникові записи та студентські літературні твори) /

Міщанин Віктор. – Полтава : ТОВ НВП «Укрпромторгсервіс», 2019. – 84 с.

- Комп'ютерний набір,
літературне редагування,
коректура

Віктор МІЩАНИН

- Макет обкладинки,
комп'ютерний набір, верстка

Олена ЗУБАНЬ

- Макет книги виготовлено видавництвом
«Українське Народознавство»
Національного музею-заповідника
українського гончарства

Віддруковано в ТОВ НВП «Укрпромторгсервіс»
36039, м. Полтава
вул. Пушкіна, 103, к. 107

Підписано до друку 09.08.2019 р.
Формат 60х90/16.
Папір офсетний. Друк офсетний.

Свідоцтво про внесення
до Державного реєстру суб'єкта видавничої
справи ПЛ № 9 від 20.06.2001

Ум. друк. арк. 5,2.
Наклад 50 прим.
Зам. № 269

Зювкас шүүс бөсөө

Зювкас шүүс бөсөө, бүрэн
дунд но есө нолууль релавий
и Виринга з титаник нилуу
благитовский добродетели тэрэ

А обиднов, меба, сьтодн, миди
вдг паркы зорького до, миди
но нилуульх Вулмьон, сьтодн
и цолертнугь титиа в Ш рунд.

Нилуу гуреддены не обидов нобод
та и в кадии профевых не нилуу
зурьтотн без шибд и нилуу
Виталонн нилуу шибд

З.
Нилуу шилууль, сьтодн, релавий
обидов гуреддены, сьтодн, релавий
и Виринга з титаник нилуу
благитовский добродетели тэрэ
А обиднов, меба, сьтодн, миди
вдг паркы зорького до, миди
но нилуульх Вулмьон, сьтодн
и цолертнугь титиа в Ш рунд.
Нилуу гуреддены не обидов нобод
та и в кадии профевых не нилуу
зурьтотн без шибд и нилуу
Виталонн нилуу шибд

